БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген.

ШЫН

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТЫВА ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ КОМИТЕТТЕРИНИҢ, АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ СОВЕТТЕРИНИҢ ОРГАНЫ

1960 ч. НОЯБРЬ 3 ЧЕТВЕРГ № 259 (4743)

Өртээ 20 коп.

Совет албан черлериниң ажылдакчылары! Совет аппараттың бүгү звеноларының тодаргай ажылдаарын чедип алыңар! Бюрократизмни болгаш ажыл чылзыр чорукту дазылындан шиитпирлиг узуткаңар! Ажылчы чоннарның негелде-хереглелдерин сагышчоваңгыр болгаш ээлдек көрүңер!

(Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 43 чыл ёонга СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

ДЕПУТАТТАРНЫҢ ОТЧЁТТАРЫ

Бистиң чуртувустуң хөгжүлдезиниң амгы чадазының үезинде ажылагый болгаш культура тургузуушкунунга Советтериниң ролүн болгаш харыысалгазын улам-на бедидерин Коммунистиг партия негеп турар. Москва хоорайның Калининский сонгулда округунуң сонгукчуларының хуралынга 1959 чылдың февральдың 24-теги чугаазында Н. С. Хрущев мынча дээн: «Чурттуң хөй-нинти амыдыралының бүгү-ле адырларынга—улус өөредилгезиниң болгаш кадык камгалалының хөрээнге, школа-интернаттарның, уруглар яслилериниң болгаш садтарының ажылынга, чуртталга тудуун, хоорайларның болгаш суурларның чаагайжыдылгазын удуртуренга, хөй-нинти столоваяларын, амыдырал хандырылгазының черлерин болгаш ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң өскедаа хөй-хөй участоктарын тургузарынга болгаш оларның ажылын экижидеринге Советтериниң база оларының депутаттарының ролүн болгаш идепкейин бедидер төлээде, бүгү-ле чүвени кылыр ужурлуг бис. Бо бүгү болза ажылчы чоннарның амыдыралының өйү келген айтырыгларыдыр, ынчангаш оларны улусчу эргечагырганың органнары, хөй-нинти бот-эргелелдиң органнары болур Советтер хүн бүрүде кылыр ужурлуг».

Советтериниң мурнунда салдынган бо улуг болгаш харыысалгалыг сорулганы боттандырарда хамыктын мурнунда чер-чер Советтериниң депутаттарының идепкейин болгаш бот-инициативин бедидери, Советтерге оларның доктаамал ажылдаарын хандырары негеттинип турар.

Депутат—чоннуң айбычызы. Ол, чоннуң күзел-соруун боттандырар, ооң эрге-ажыктарын илергейлээр хүлээлгелиг. Чонга шынчы, эки төлептиг, ак-сеткилдиг болгаш могаг чок барган болуру—совет депутаттарның ёзулуг бышкан шынары ол деп бистиң партиявыс өөредип турар. Партияның ол ленинчи айтыышкыны улустуң сонгуттурганнарының ажылчорудулгазының үндезини болуп турар. Мооң ужурунда депутат деп чагай аттың хүндүткели ынчангаш бедик, сонгукчуларның мурнунга депутаттың моральдыг харыысалгазы ынчангаш улуг.

Советтериниң депутаттарының күжү—чон-биле оларның сырый харылзааларында. Ол харылзааларын кол хевирлериниң бирээзи депутаттың ажыл-чорудулгазының болгаш сонгуттурганы Советтиң ажылының дугайында сонгукчуларга ооң отчёттары болур. Сонгукчуларның мурнунга депутаттың отчёттары чүгле депутаттарның ажыл-чорудулгазын сонгукчулардан контрольдаарының хевири-биле эвес, харын ооң-биле кады Советтериниң чон-биле харылзааларын күштелдиреринин, күрүнени эргелеп башкарарынга масса чонну идепкейлиг кириштиреринин чугула хевирлериниң бирээзи болуп турар. Ынчангаш ол айтырыгже партияның улуг кичээнгейни салып турары таварылга эвес.

1959 чылда чер-чер Советтеринге болган сонгулдалардан бистиң областың Советтеринге 2420 депутаттар сонгуттурган. Оларның хөй нуруузу боттарының депутат хүлээлгелерин ак-сеткилдиг күүседип, боттарының отчёттарын кылып, ооң-биле боттарының чон-биле харылзааларын быжыглавышаан, депутады кылдыр сонгуттурган Советтериниң болгаш оларның күүскомнарының, база үстүнде турар директивтиг органнарының айтыышкын, шиитпирлерин амыдыралга боттандырарын организастап турарлар.

Ындыг болза-даа ниитизи-биле ап көөр болза депутаттарның отчёттары области багай организастаттының түрүн. Эрткен чылын бүгү Советтериниң депутаттарының чүгле 86,1 хуузу, Тес-Хем районга—73 хуузу, Барыын-Хемчик районга—76 хуузу отчёттарын берген. Бо чылдың бирги чартыының байдалы база-ла эки түннелдерни көргүспейн турар. Область, хоорайлар, районнар, суурлар болгаш көдээ Советтериниң депутаттарының чүгле 61 хуузу отчёттарын кылган. Эрзин районнуң Бай-Даг көдээ Совединин, Барыын-Хемчик районнуң Кызыл-Мажалык суур Совединин депутаттарындан чаңгыс-даа депутат отчёт кылбаан турган, а ол районнар Советтериниң күүскомнары шак ындыг байдал-биле аная-ла эптежип эртирип каан. Ол ышкаш, Каа-Хем, Тес-Хем болгаш өске-даа чамдык райкүүскомнар депутаттарның отчёттарын дендин багай организастап турарлар. Эрткен чартык чылда Каа-Хем район Совединин 40 депутаттарындан чүгле 8, Тес-Хемниң—чүгле 12 депутат отчёт кылган. Ол районнарның көдээ Советтеринде байдал ооң-даа дора. Каа-Хемниң көдээ Советтериниң 137 депутаттарындан чүгле 67, Тес-Хемниң көдээ Советтериниң 74 депутадындан чүгле 21 депутат отчёт кылган.

Депутаттарның сонгукчуларга отчёттарын организастаар талазы-биле үстүнде айыттынган байдал дүвүрээзинни көдүрбес арга чок. Районнар, хоорайлар, суурлар болгаш көдээ Советтериниң күүскомнары ноябрь, декабрь айларда депутат бүрүзү отчёт кылган турарын чедип алган турар ужурлуг. Маная кол чүүл болза, отчёттарны шынгыы план ёзугаар, баш удур өки белеткелдиг чорудары болуп турар. Отчёт кылыр хуралдарның болур черлерин, хүн, шагын, чугаалажыр айтырыгларын Советтериниң күүскомнары сонгукчуларга каш хонук бурунгаар дыңнаткан турар ужурлуг. Шак ындыг белеткел ол хуралдарны организас-даа, идей-политика-даа талазы-биле бедик деннелге эртиреринин болгаш тодаргай үре-түннелдиг шиитпирлерни үндүреринин хандырар.

Бо политиктиг чугула ажылды организастаарда партия райкомнары, эге организациялар Советтерге боттуг дузаны көргүзер хүлээлгелиг. Агитаторлар, бүгү партия, совет активтер депутаттарның отчёттарын чорударының идепкейлиг организакчылары болур ужурлуг.

СЭКП ТК-ның Пленумунга алдар кылдыр

Тиилелгелер-биле уткуур бис

КУЙБЫШЕВ, октябрь 30. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Пленумун чыылдырар дугайында дыңнадыг Поволжьениң колхозтарының болгаш совхозтарының ажыл-ишчилериниң кичээнгейин хаара туткан.

— Төрээн Коммунистиг партияның Төп Комитединиң ам болур Пленумун күш-ажылчы чаа-чаа тиилелгелер-биле уткуур бис—деп, «Комсомолец» совхозтуң хаван ажаакчызы Мария Андреевна Атькова медеглээн. — Бо чылдың эгезинден тура мен 2.150 центнер деңзилиг 2.486 хаваннарны семирти азыраан мен. А бөгүн бистер эт кылыр комбинатче база ийи чүс хаваннарны чоруттувус. Бо чылын мен шупту үш муң хаваннарны семирти азыраар мен. Ынчалза-даа аная доктаавас деп бодап тур мен. Келир чылын чуртка улам хөй эштти бөөр дээш бүгү күжүмүн салыр мен.

* * *

ПАВЛОДАР, октябрь 30. (СЭТА). Павлодар областың Лозовский районунуң колхозчулары болгаш совхозтарының ажылчыннары СЭКП ТК-ның ам болур Пленумунга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш белеткеним турарлар. Партия райкомунуң секретары И. Баюктуң СЭТА-ның корреспондентизинге дыңнатканын ёзугаар алырга:

— Көдээ ажыл-агыйның ажылчилери амдыгаштан-на өвөөш эвес чедиишкиннерни чедип алганнар. Олар часкы тарылганы болгаш тараа ажаап алышкынын эки эрттиргеннер. Төрээн чуртуң тараа шыгжамырларында сес миллион пуд тараа урдунган, ол болза пландан дыка ажыг болуп турар. Күрүнеге эт садарының болгаш дужаарының чыл планы 33 хуу ажыр күүсеттинген. Сүт, дүк, куш чуургалары бүдүрери дыка өскен. Районнуң бүгү колхозтары хөй адырларлыг болгаш бедик орулгалыг болу бергеннер.

СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунуң ажыттынарын районнуң ажыл-ишчилери мал кыштагладыышкынынга үлегерлиг белеткел-биле, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң бүгү адырларының улам ынайгы көдүрүлүшкүү-биле демдеглээр деп шиитпирлээннер.

Хүлээлгелерни хуусаа бетинде

КРАСНОКУТСК. (Харьков область), (СЭТА). СЭКП Төп Комитединиң Пленумун чыылдырар дугайында дыңнадыгны Сталин аттыг көдээ ажыл-агый артелиниң колхозчулары улуг сонуургал-биле угаанган.

Мурнакчы ажыл-агыйның шөлдеринде болгаш фермаларында бо хүннерде күзенишкинниг күш-ажыл улам-на хайныгып турар. Механизаторлар болгаш хову ажылдакчылары улуг байырлалга чедир чигир сөөклазы, кукуруза, орай ажаап алыр ногааларны ажаап алырын, ангыс аңдарылгазын доозар дээш, базы саанчылар, хаван ажаакчылары. кадарчылар, куш ажаакчылары улам хөй эштти, сүтү, мал ажылынын өске-даа продуктуларын алыр дээш чаржып турарлар.

— Бистиң колхозчуларывыс чеди чылдың ийиги чылында боттарына бедик хүлээлгелерни алганнар—деп, артель баштаар чернин даргазы Анатолий Яковлевич Гук чугаалаан. — Былаңгыа олар чүс гектар тарылга шөлүнге хамаарыштыр 350 центнер сүтү алыр деп сөзүн бергеннер. Бо сөстү быжыг деп чугаалап болур. Фермаларның ажыл-ишчилери ай санында-ла саалданың графигин күүседип турарлар. Областың өн эки саанчызы, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы Мария Павловна Овсяник онза улуг чедиишкиннерни чедип алган. Ам ооң үлүүнде ында быжыглаан инек бүрүзүнден саатан 6.100 литр сүт бар. Ам ол бодунуң чыл хүлээлгезин хуусаа бетинде ажыр күүседир деп сөзүн берип: инек бүрүзүнден 6.500 литр сүттү саап алыр деп турар. Мурнакчы саанчының үлегерин ооң өөрү—Лидия Библенко, Александра Мышак болгаш өске-даа колхозчулар эдерип турарлар.

Чаңгыс күзел болгаш бодал-биле

СЭКП ТК-ның өөлчеглиг декабрь Пленумунуң дугайында дыңнадыг бистиң совхозтуң ажылчыннарын дыка өөрткен. Бистиң кижи бүрүвүсте: Төрээн чуртка улам хөй эштти бөөр дээш канчаар эки ажылдаарыл? —деп чаңгыс бодал турып турар.

Бо чылын мен 80 дунгуш хаваннардан 627 хаван ооларын өстүрүп алган мен. Хөй күш кирер ажылдарны комплексилиг механизастаан чорук менээ беш кижиниң орнунга ажылдаар арганы берген. Мен совхозтуң директору болгаш зоотехники-биле сумележип көргеш, СЭКП ТК-ның Пленумунга алдар кылдыр чеди чылдың ушку чылында төрүүр чүс хаван бүрүзүнден 750-ден өвөөш эвес хаван ооларын өстүрүп алыр мен. Бир эвес мону чедип аптар болзумза, мээң түннелим чуртта өн эки түннелдериң бирээзи болур деп мээң өөрүм чугаалап турарлар. Көре бөөр бис: бисте рекордтар үр үеде турбас деп чүве билдингир болгай-ла.

М. САМОДУРОВА,
Новгород области «Ульяново» совхозтуң хаван ажаакчызы.

Күш-ажылчы сорук кириишкин

АРЫГ-БАЖЫ. (Телефон-билс). Өөвүр районда «Коммунизмче орук» көдээ ажыл-агый артелиниң колхозчулары СЭКП Төп Комитединиң Пленумун чыылдырар дугайында медээни улуг сонуургалдыг дыңнаан, күш-ажылчы улам сорук кириишкинни илередип турар. Колхоз баштаар черинин даргазы өш Шаалының редакцияга дыңнатканы болза:

— Чеди чылдың ийиги чылында бистиң колхоз күрүнеге мал ажылынын продуктуларын белеткээр талазы-биле алган социалистиг хүлээлгезин хуусаа бетинде ажыр күүсеткен. Чижээ, сүт садарын — 102 хуу, а дүктү — 102,5 хуу күүсеткен. Бо чылын бистиң колхоз 207 тонна эт садар тургаш, херек кырында 262 тоннаны киирген.

Малдың бедик продуктулуг болуру — ооң уксаазын экижитпишаан, ажаалда, чемгерилдеже, малды хүр кыштагладырынче чугула кичээнгей салырындан кол хамааржыр. «Коммунизмче орук» колхоз бо чылын мал кыштагладырынга белеткелди багай өвес организастаан.

Колхозтуң 63 кыштагларында кажааларның септелгези чогуур өйүнде доозулган. Ол ышкаш 2000 хөйга беш, 100 инекке болгаш 100 быззага ийи чаа кажааларны немей туткан.

Бистиң партиявыс болгаш чазаавыс ажылчы чон, совет кижилер дугайында, оларның чуртталга-амыдыралын улам чазгайжыдар, культурлуг деннелиң бедидер талазы-биле улуг кичээнгейни салып турар. СЭКП Төп Комитединиң ам болур декабрь Пленумунга көдээ ажылагыйны улам ыңай хөгжүдер хемчеглериниң дугайында айтырыгны чугаалажыр деп турарын колхозчулар өөрүшкүлүг демдеглеп турар.

«Коммунизмче орук» колхозтуң төвү Арыг-Бажы суур улам-на калбарып, ында чуртталганын, бүдүрүлгениң болгаш культуранын чаа-чаа тудуглары хүн бүрү немежип турар. Колхоз бо чылын малчыннарга чурттаганың чаа 5 бажыннарын немей туткан, фермаларда капитал-септелге негеттинген 13 чурттага бажыннарын бүрүн кылган, 10 ажыг бажыннарда печкаларны салган. Ол ышкаш одар солуп көжер малчыннарга (өг селиринге) кидис болгаш өске-даа материалдарны чогуур өйүнде хандырган.

Амгы кол кичээнгейни кышкы ажылдарже — ниитиниң малын менди, чылыг болгаш тодуг чыл ажырарынче угландырып турар. Бо хүннерде кыштаглар чанында 2200 тонна хире сиген чедиртинген. Ол ажылда үш автомашиналарлыг звеноларны быжыглаан. Олар кыштагларже сиген болгаш өске-даа мал чемнерин сөөртүп турар.

Чурукта: (Солагай талазындан) институттуң доозукчулары П. Сат, М. Маадыр-оол, А. Ондар болгаш О. Түлүш.

Фото Лутковтуу.

СЭКП обкомунуң бюрозунда болгаш облкүүскомда

Областың автоажыл-агыйларының 1960 чылдың III кварталында алган социалистиг хүлээлгелериниң күүселдезиниң түннелдериниң дугайында

Областың автоажыл-агыйларының 1960 чылдың III кварталында алган социалистиг хүлээлгелериниң күүселдезиниң түннелдерин чугаалажып көргеш, СЭКП обкомунуң бюрозунуң болгаш облкүүскомнуң демдеглээни болза, областың 11 автоажыл-агыйларының бежи — № 1, 2 чүк АТК-лары, пассажирлер АТК-зы, сельхозтранстың АТК-зы социалистиг хүлээлгелерин бүгү көргүзүүлер талазы-биле күүсеткен.

Шупту автоажыл-агыйлар тонна-километр талазы-биле планын күүсеткен, тонна талазы-биле планын 9 автоажыл-агыйлар, 10 автоажыл-агыйлар автопаркты четче ажыглаарының планын күүсеткен.

Чүк сөөртүрүүнүң ниити планы III кварталда 112,3 хуу, тонна-километр талазы-биле — 110,3 хуу күүсеттинген. Тос автоажыл-агыйлар кварталда 200 тонна хире кывар чүүлү камнап алган.

III кварталда социалистиг чарышка ең дээре көргүзүүлерни № 2 чүк АТК-зы болгаш сельхозтранстың АТК-зы чедип алган.

СЭКП обкомунуң бюрозунуң болгаш облкүүскомнуң **доктаатканы болза:**

1. СЭКП обкомунуң болгаш облкүүскомнуң шилчиир Кызыл тутуу № 2 чүк АТК-зынга (АТК начальниги өш **Круговой**, партия организациязының секретары өш **Лущаев**, профөвилел комитединиң даргазы өш **Зубкова**, комсомол организациязының секретары өш **Конорин**) III кварталда хевээр арттырар. Ол АТК чүк сөөртүрүүнүң планын тонна талазы-биле 102 хуу, тонна-километр-биле — 104 хуу күүсеткен, автопаркты четче ажыглаарын 109,5 хуу бедиткен, чүк сөөртүрүүнүң бот-үнезин 1 рубль 13 көпеекке чигеткен болгаш 80 тонна ажыг бензинни камнап алган.

2. Сельхозтранстың АТК-зының (начальниги өш Громов, партия организациязының секретары өш **Белов**, профөвилел комитединиң даргазы өш **Мозговой**, комсомол организациязының секретары өш **Дуденно**) III кварталда эки ажылдаанын демдеглээр. Ол АТК чүк сөөртүрүүнүң планын бүгү көргүзүүлер талазы-биле күүсеткен болгаш 30 тонна бензинни камнап алган.

3. Моон-биле чергелештир өлөөн каш автоажыл-агыйлар алган хүлээлгелерин чамдык көргүзүүлер талазы-биле күүсетпээн. Минусинск АТК-зы бензиннин артык чарыгдалын болгаш автомашиналарның ажыл чок турар чоруун болдурган. Ооң түннелинде чүк сөөртүрүүнүң бот-үнезин план ёзугаар 44 рубль 85 көпеек турганындан 61 рубль 22 көпеек чедир өскен. Шагаан-Арыгның болгаш облпотребсоюзтуң АТК-лары чүк сөөртүрүүнүң планын тонна талазы-биле күүсетпээннер. Кызыл-Мажалык, Чадаана АТК-ларында чүк сөөртүрүүнүң бот-үнези мурнукузуудан аартаан.

4. Автоажыл-агыйларның ажылын улам экижидер талазы-биле автопаркты четче ажыглаарын, ооң техниктиг белен турарын бедидер болгаш чолаачыларның тускай мергежилин бедидер талазы-биле тодаргай хемчеглерни ажылдап кылырын АТК-ларның удуртукчуларынга дагзыр.

5. III кварталда социалистиг чарыштың түннелдерин автоажыл-агыйларның коллективтериниң хуралдарынга чугаалажып көөрүн, автопаркты болгаш автомашиналарның артык кезектерин четче ажыглаарын экижидериниң, кывар-чаар материалдарның камналгазын чедип алырының, оруккa озал-ондак болдурбазының талазы-биле тодаргай хемчеглерни ажылдап кылырын, чолаачыларның ортузунга агитас-массалыг ажылды күштелдирерин автоажыл-агыйларның удуртукчуларынга, ында партия, профөвилел организацияларының секретарьларынга дагзыр.

Мал ажылында мурнакчы коммунистер

Чөөн-Хемчик районнуң «Коммунизмче орук» колхозунга мооң мурнунда партияның чаңгыс-ла эге организациязы турган болза, ам ында үш эге организацияларны каттыштырып турар партком тургустунган.

Партия эге организацияларының коммунистери колхоз бүдүрүлгезиниң шиитпирлиг участоктарында быжыглаттынган. Ниитиниң хөрээнге чүткүлүг чоруун илередип, боттарының үлегер-чижээн өскелерге көргүзүп турар мурнакчы коммунистер колхозта хөй.

Чижээ, 70 харлыг Монгуш Ханды колхоз инээн 13 чыл дургузунда кадарып келген. Бо чылын ол Шык-Бажы сүт-баран фермазының 150 быззаларын эки семирткен болгаш оларны хүр кыш-ажырар дугайында хүлээлгени алган. Ол-ла ферма инек кадарчызы Хомушку Очур чылдың кайы-даа үезинде малдың ёдарын эки таарыштырып турар. Ооң кадарган инектери хөй сүтү берип турар. 9 айлар дургузунда ол ферманың саанчылары инек бүрүзүнден-не ортумаа-биле 1200 кг сүттү саап алган. Ында аныяк коммунист Хомушку Кувискаал 12 саар инектиң бирээзинден-не 1560 кг сүттү сагган. Ол саанчылар ортузунда партияның агитация ажылын эки чорудуп турар.

Партия кежигүнүнге кандидат кадарчы Куулар Могза ол ажылга 7 чыл болган. Бо чылын 120 инектериниң быззаларын бүрүн камгалап алган. Кажаа септээр ажылды эки доосхан, ферманың саанчылары бо чылын четчир өдекти бөлүп алган.

Коммунист хойжу Монгуш Чола ниитиниң малын 9 чылда кадарып, малдың чаш төлүн чыл бүрүде менди өстүрбүшаан, ооң продуктулуг чоруун бедидип келген. Бо чылын бир хойдан-на ортумаа-биле 2,8 кг дүктү ол кыргып алган. Эш Чола партия организациязының агитатору. Улуг-Хову деп черде чурттап турар малчыннарга партия болгаш чазактың салган сорулгаларын, бодунуң ажылының мурнакчы дуржулгазын ол үргүлчү таныштырып турар.

К. БОРА-КӨЖЕ.

Үр чылдарда ак-сеткилдиг ажылдааны дээш

Чоокта чаа СЭКП-ниң Кызыл хоорному партия ажылынга үр чылдарда ак-сеткилдиг кызымак ажылдап келген партия организацияларының секретарьларын СЭКП хоорнмунуң болгаш хоорнүүсномнуң Хүндүлел бижиктери-биле шаңнаан. Партия ажылынга үр чылдарда эки ажылдап келгени дээш автосептелге заводунда партия организациязының секретары өш Я. В. Михалченко, пассажиргер АТК-зында партия организациязының секретары өш А. Г. Кудрина, даг экспедициязының автобаазазында партия организациязының секретары өш Ф. А. Озеров, курбанкының область эргелелинде партия организациязының секретары өш Г. Н. Кудрявцев, бус-турбинагыг электростанцияда партия организациязының секретары өш И. Е. Фетисов олар шаңнатканнар.

Шаңналдарны ук эштерге хоорайның партия эге организацияларының секретарьларының хуралынга СЭКП хоорномунуң секретары өш А. Киселев тывыскан. Хуралдың киржикчилери оларга адыш часкаашкыны-биле изиг байыр чедирип, бүдүрүлгечи болгаш партийжи ажыл-хөрөөнге моон соңгаар-даа улуг-улуг чедиишкиннерлиг болурун күүзөн.

Стенографтыг отчёт ном болган

МОСКВА. (СЭТА). 1959 чылдың ноябрь 12—14 хүннеринде Москвага болуп эрткен журналистерниң бирги Бүгү-эвилел съездизиниң стенографтыг отчёдун күрүненин политиктиг литература номнары парлаар черн тускай ном кылдыр үндүрген.

Чаа чогаадыкчы организацияны—ССРЭ-ниң Журналистер эвилелин тургусканынга алдар кылдыр совет журналистерни Кремльге хүлээп ап турда өш Н. С. Хрущевтуң чугаазы-биле ук ном эгелээн.

Дээди эртемниг болганнар

Бистиң чуртувуста муң-муң кижилер ажылдавышаан, бот-өөредилге-биле дээди эртемни чедип ап турарлар. Кызылдың педагогика институду тургустунганындан бээр педагогика болгаш башкы институдун дыка хөй кижилер доозуп, дээди эртемни чедип алган.

Бо чылын доозукчуларның иштинден күрүне экзаменинге эки белеткеним, быжыг билигни көргүзүп, шупту эртемнерни кончуг эки демдек-биле дужааган эштер Ю. Беркович, Л. Булычева оларга тергиин экиниң дипломун тывыскан. Областың школаларында чедиишкиниг ажылдап турар эштер Виктор Кызыл-оол, Николай Донгак, Момбар-оол Салчак олар институтту эки доосхан.

Бо чылдың ноябрь 1-де ол институтту бот-өөредилгебиле доосканнарга тураскааган байырлыг хуралга институттуң бот-өөредилге салбырының эргелекчизи А. В. Метляева башкылар коллективиниң мурнундан доозукчуларга байыр чедирип, аныяк салгакчыларны коммунизмниң ёзулуг тургузукчулары кылдыр белеткээрин оларга чедиишкиннерни күзөн.

— Бо хүн институтту доозуп тура, бир дугаарындала тыва оолдар, кыстарның мурнундан төрээн партиявыстың, Совет чазаавыстың бистиң амыдырал-чурттаргавысты экижидер дээш хүн бүрү сагыш салыышкынынга чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенивисти илеретти. Биче чаштарны кижизидеринге бүгү-ле күжүвүсту салыылы — деп, доозукчу В. Кызыл-оол чугаалаан.

КОНТРОЛЬ КОМИССИЯНЫҢ АЖЫЛЫ

Область төвү-биле ооң ырак районнарынын аразынга бараан сөөртүлгеаин болгаш чоннуң аргыжылгазын чылдың кайы-даа үезинде Кызылдың агаар транспорту чедиишкинниг боттандырып турар.

Ол коллективтиң бүдүрүлге планнарын чедиишкинниг күүседир, ужудуушкуннарның айыл чок болурун хандырар талазы-биле администрацияның ажыл-чорудулгазын контрольдаар комиссияны ында партия организациязы эрткен чылын соңгуп тургускан. Комиссияның составында ажылга дуржулгалыг, принципиалдыг, ужар чүүл техниказын эки билир коммунистер кирген. Ооң ажылын ең хоочун ужудукчуларның бирээзи, чүгле самолёт-мотор парыгының эвес, харын автоажыл-агыйның техниказын база эки билир эш Чимит удуртуп турар.

Контроль комиссия бодунуң ажылдап келгениниң үезинде агаар транспортунуң ажылында четпестерни илередип, ооң бүдүрүлге онаалдазын күүседиринче угланган улуг ажылды боттандырып келгенин партия организациязының чоокта чаа болуп эрткен отчёт-соңгулдалыг хуралынга коммунистер демдеглээн. Комиссияның кежигүннери бүдүрүлгениң иштинче улам-на ханылап, мурнунда илереттинмейн турган четпестерни өскерип турар апарган.

Коллективке чаа ужудукчуларны ажылдадып чаңчыктырар болгаш мергежидер ажыл чогумчалыг кылдыр саналтынып турган. Ынчалза-даа ужудукчулар Новиков биле Шпак оларның ужудулга практиказынга чамдык четпестериң бар болуп турганы илерээн. Чамдык таварыгаларда олар самолёттарын черге чурум өзүгаар шын хондурбайн турганнар.

Партийжи-контроль комиссияның кежигүннери ол четпес чоруктун болдунган чылдагаанын өөренип көргеш болгаш ону чайладырынче угланган тодаргай саналдарын партбюрога киргген. Чаа ужудукчулар составын ажылга чаңчыктырып, мергежидерде кижи бүрүзүнүң тускай шынарын, онзагай байдалын барымдаалаар, ол ажылды эгезинден төнчүзүнге чедир чаңгыс ужудукчу командир башкарар апарган чорук ужудуушкуннарның айыл чок болурун хандырарынга улуу-биле дузалаан.

Самолёттарның парыгын болгаш техниктиг ужудукчу составты кышкы үениң ужудуушкуннарынга белеткээр талазы-биле харысалгалыг ажылдарны агаар транспортунуң чамдык килдистери организас чок эгелээнинин фактылары сөөлгү үеде илерээн турган.

Партийжи-контроль комиссияның кежигүннери ол четпестерниң чылдагаанын илереткен. Самолёттарны техник талазы-биле ажаарынга мергежилдиг мурнакчы бүдүрүлгечи коммунистер эштер Верещагин, Черных, Куликов оларны бо ажылда база кириштирген.

Партбюронуң чоокта чаа болган хуралынга ук айтырыг талазы-биле кол инженер Лебедевтиң илеткелин, а ол ышкаш партийжи-контроль комиссияның кежигүннериниң киирген саналдарын чугаалажып көргеш. Ол саналдарны өзугаар инженер-техниктиг албанның кезээнде пәртбөлүктү тургускан, күш-ажылдың организаст-аашкынын экижиткен, ам самолёттарны кышкы үеге белеткээр ажыл чедиишкинниг чоруп турар.

Агаар транспортунуң автотранспорт болгаш материал-техниктиг хандырылга черлериниң ажылынга улуг четпестер база турган. Контроль комиссияның кежигүннери ол черлериниң ажылын хынап көргеш, кадрларны шын таарыштыр тургузарының талазы-биле администрацияга чугула саналдарын киирген.

Коллективтиң ажылдакчыларының ортузунга комиссияның алдары улуу-биле бедээн. Ооң даргазынга янзы-бүрү айтырыгларны ажылдакчылар салып турар. Чижээ, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп атты чедип алыр дээш техниктиг ажылдакчыларның аразынга патриоттуг чарышты канчаар организастаза-экил деп айтырыгны аныяк инженер эш Лебедев эш Чимитке салган. Комиссия ол айтырыгны чогууру-биле харылап берген. Инженер-техниктиг ажылдакчыларның бөлүү ам үстүнде бедик атты чедип алыр дээш шиитпирлиг демисежип турарлар.

Ооң-биле кады комиссияның ажылында чамдык четпестерниң бары база илерээн. Эрткен чылын соңгуттурганының сөөлүнде ажылын ол идепкейлиг чорудуп эгелээш, чыл төнчүзүнде кошкаткан турган. Ооң даргазы Чимит, кежигүннери Щербань, Чесновский олар эки ажылдап келген, а ооң өске кежигүннери хыналданың ажылынга шоолуг кириишээн болгулаан.

Үстүнде илереттинген четпестерни шиитпирлиг чайладып, ажылдың аргазын болгаш хевирин улам-на экижитпишаан, чылдың бүдүрүлге планын бедик шынарлыг күүседирин хандырары агаар транспортунда партия организациязының, ооң контроль комиссиязының чаа составының чугула сорулгазы болуп турар.

И. ВОЛОКИТИН.

Кызылдың агаар транспортунуң командириниң политажыл талазы-биле оралакчызы.

Кызылдың автосептелге заводунуң моторист-хынакчызы Дмитрий Кукарин коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп хүндүлүг атты чедип алган. Ол ам байырлал мурнунуң хүннеринде улам улуг күжениишкин-биле ажылдап, заводтуң коллективинде мурнакчыларның санында санадып турар.

Чурукта: Д. Т. Кукариннің моторга поршеньни быжыглап турары.

Фото **В. Лутковтуу.**

Хаван ажаакчызы Биче-оол

Бии-Хем районнуң «Искра» колхозунуң кежигүнү Биче-оол Дырлың бодунуң өг-бүлези-биле кады хаван ажаар ажылга 1958 чылдан бээр ажылдап келген. Бо үениң иштинде ол бодунуң төрээн колхозунга чүс-чүс тонна чиик өртектиг эштти берген.

Амгы үеде ооң ажаап турары 100 ажыг хаван оолдары тус-тус клеткаларда, 150 хаван оолдары чылыг клеткаларда. Ол ышкаш 100 хире улгады берген аныяк хаваннар база аңылай тургустунган. Биче-оол хаванның бичии оолдарын бышкан чем-биле колдады азырап турар. Кыжын хаван чемгерер чемни четчир саныг кылдыр сөөртүп, белеткеп алган.

Хаван ажаакчызы Биче-оол кыштаглаашкынга база эки белеткенген. Ол 2 улуг серинин кырын шыпкаш, адаан саваннаан. Кажаны чылыдар 4 чаа печкаларны болгаш чем хайындыр 2 печканы кылгын.

М. ЮМБУУ.

Алдарлыг байырлалга

ИЙ. (Радио-биле). Октябрь мурнунуң калбарган социалистиг чарыжының түннелинде Тожу районнуң «Май бири» колхозунуң колхозчулары багай эвес көргүзүглерни чедип ап турар. Колхозтуң мал ажылының бригадири эш К. Шыырыпчыктың редакцияга дыңнатканы болза:

— Бистиң малчыннарывыс күрүнеге эзт белетиззрин эрткен чылдыындан 1,7 катап, сүттү 1,4 катап көвүдедирин хүлээнген. Колхозчу малчыннар сөзүн эзлеп шыдаан, херек кырында күрүнеге 127 тонна эзт болгаш 123 тонна сүт саттынган. Ол ышкаш бистиң колхоз күрүнеге дүк садар хүлээлгезин 104,5 хуу күүсеткен.

Чеди чылдың ийиги чылында мал ажылының мурнакчылары колхозта улам өскен. Чижээ, Ак Бичен бодунда быжыглаан 12 инектериниң бирээзинден-не 1700 кг сүт саарын хүлээнгеш, тос айларның дургузунда безин 1427 кг сүттү саггган. Саанчылардан Кол Өпежик, Нина Хожуңнай оларның көргүзүглери база сонуурганчыг.

«Май бири» колхоз бо чылын хой бүрүзүнден ортумаа-биле 2 кг дүктү алыр дээн хүлээлгезин чедиишкинниг күүсеткен. Чамдык хойжуларның көргүзүглери ооң ыракта бедик болган. Чижээ, Ак Күнчүрге бодунуң коданында хой бүрүзүнден бо чылын 2,3 кг дүктү кыргып алган.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының байырлалынга белектиг ужуражыры дээш демниг күш-ажыл артель бүдүрүлгезиниң өске-даа адырларында калбарып турар. Колхозтуң төвү Ий суур улам-на чаартынып, чурттталганың, бүдүрүлгениң болгаш культура-амыдыралдың тудуглары хүн бүрү немежил турар.

Колхоз баштаар чери болгаш парторганизация бо чылын тудуг талазы-биле иол кичээнгейни мал фермаларынче болгаш бригадаларже угландырган. Куштуг-Кежиг сүт-бараан фермазында чүс кижи олуттуг чаа клубтуң тудуун доозуп, ажыглалда киирген. Малчыннарның капитал септелге негеттинген чурттталга бажыңнарын бүрүн кылган болгаш 9 бажыңнарда печкаларны салган.

Келир чылдың чагылгазы

Чөөн-Хемчик районнуң «Коммунизмче орук» колхозунда 1961 чылдың парлалга чагылгазы организастыг чоруп турар. Сөөлгү хүннерге чедир ниитизи-биле 518 солуннар болгаш журналдар бижиттинген.

Парлалга чагылгазынга эштер Чола, Саңчыжап, Бадыймаа, Дорутмай болгаш өскелер-даа идепкейлиг киржиш, 4—5 чагылгаларны кылган.

С. КОМБУ.

Тыва автономнуг областа хөй уругларлыг иелерни „Иениң алдары" орденнер болгаш „Иениң медалы" медальдар-биле шаңнаар дугайында

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

(Төнчүзү. Эгези № 258 (4742) солунда).

15. **Монгуш** Кара Шанмаховна—Чөөн-Хемчик районнуң «Кызыл тараачын» колхозунуң колхозчузу.

16. **Монгуш** Күске Маадыр-ооловна—Барыын-Хемчик районда өг-буле эзи.

17. **Ондар** Даваа Данзырыновна—Сүт-Хөл районнуң «Ишкин» колхозунуң колхозчузу.

18. **Ондар** Чимитей Өглуг-Арыевна—Сүт-Хөл районнуң «Бора-Тайга» колхозунуң колхозчузу.

19. **Ооржак** Док Чалаевна—Кызыл-Мажалык ажылчын суурда өг-буле эзи.

20. **Ооржак** Мамбуу Топтуг-ооловна—Кызыл-Мажалык ажылчын суурда өг-буле эзи.

21. **Орус** Наталья Мөге—Тес-Хем районнуң «Ак-Эрик» колхозунуң колхозчузу.

22. **Сарыглар** Дак-Кара Чадамбаевна—Кызыл-Мажалык ажылчын суурда өг-буле эзи.

23. **Сырат** Хүлер Норбу—Тес-Хем районнуң «Ак-Эрик» колхозунуң колхозчузу.

24. **Хайжок** Серенмаа Кенденовна—Тес-Хем районда ажылчын.

25. **Ховалыг** Балан-Белен Кижээовна—Чөөн-Хемчик районнуң «Хорум-Даг» колхозунуң колхозчузу.

26. **Хомушку** Байлан-кыс Чалбай-ооловна—Кызыл-Мажалык ажылчын суурда өг-буле эзи.

27. **Хомушку** Бопунчаак Чаштай-ооловна—Чөөн-Хемчик районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң колхозчузу.

28. **Хунапай** Сендажи Худаш-ооловна—Кызыл-Мажалык ажылчын суурда өг-буле эзи.

29. **Шоопур** Өнер Бадыраевна — Тес-Хем районнуң «Ак-Эрик» колхозунуң колхозчузу.

30. **Шыдыраа** Сарыглар Кыстыпановна—Сүт-Хөл районнуң Суг-Аксы көдээ Совединде өг-буле эзи.

Беш уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Донгак** Серин Сундуйовна — Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунуң колхозчузу.

2. **Елисеева** Анна Ивановна — Чадаана хоорайда өг-буле эзи.

3. **Күжүгет** Манчинмаа Дореевна — Кызыл-Мажалык ажылчын суурда өг-буле эзи.

4. **Куулар** Ичин Дорлуковна — Чөөн-Хемчик районнуң «Кызыл тараачын» колхозунуң колхозчузу.

5. **Монгуш** Бойдаа Чулдумовна—Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг колхозунуң колхозчузу.

6. **Монгуш** Дарый Чунуутпайовна—Чөөн-Хемчик районнуң Чадаана көдээ Совединде өг-буле эзи.

7. **Монгуш** Кертиней Алдын-Хереловна—Чөөн-Хемчик районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң колхозчузу.

8. **Монгуш** Мөнге Кастыковна — Сүт-Хөл районнуң Суг-Аксы көдээ Совединде өг-буле эзи.

9. **Монгуш** Ханды Лопсан-Сереновна—Чөөн-Хемчик районнуң Баян-Тала көдээ Совединде өг-буле эзи.

10. **Норзанмаа** Байыс Дойву-Хаа—Тес-Хем районнуң «Ак-Эрик» колхозунуң колхозчузу.

11. **Соржак** Дадынмаа Домбоелсана — Кызыл-Мажалык ажылчын суурда өг-буле эзи.

12. **Сарыглар** Хорлуу Оймир-ооловна—Кызыл-Мажалык ажылчын суурда өг-буле эзи.

13. **Сат** Миния Дапаовна—Чадаана хоорайда өг-буле эзи.

14. **Соскар** Белекпаа Дамбый-оол—Кызыл-Мажалык ажылчын суурда өг-буле эзи.

15. **Сюрюн** Шимит-Серен Мөнгушевна—Кызыл-Мажалык ажылчын суурда өг-буле эзи.

16. **Умба** Саар Санаевна—Тес-Хем районнуң «Чодураа» колхозунуң колхозчузу.

17. **Ховалыг** Кызыл Оскуровна—Барыын-Хемчик районда эмнелге ажылчыны.

18. **Ховалыг** Талбын Артынаевна—Сүт-Хөл районнуң Киров аттыг колхозунуң колхозчузу.

19. **Чооду** Елена Допуйовна — Тес-Хем районнуң Ленин аттыг колхозунуң колхозчузу.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. ОРГАНОВ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары С. ОРЛОВ.

Москва, 1960 чылдың октябрь 6.

Кызыл тукту тывыскан

Өвүр районнуң партия, совет болгаш хой-ниити организацияларының төлээлекчилериниң хуралы болуп эрткен. Хой бүрүзүнден ортумаа-биле 2,4 кг дүктү алгаш, күрүнеге дүк садар социалистиг хүлээлгезин 101,3 хуу күүсеткени дээш Өвүр районга СЭКП обкомунуң болгаш облкүүскомнуң шилчиир Кызыл тугун тывыскан.

Райкүүском даргазы эш Семис-оол районнуң хойжуларының хөй дүк дээш демиселин, оларның ажылының арга-дуржулгазын чугаалаан. Районга чинге-нарын дүктүг хой ажылын сайзырадыр хемчетлер эки шиитпирлеттинип турар. «Торгалыг» колхоз амгы үеде дүк бүдүрер талазы-биле области бирги, а ону күрүнеге садар талазы-биле дөртү черде туруп турар. Районда 9 хойжулар бир хойдан-на ортумаа-биле 4 кг ажыг дүктү кыргып алганнар.

«Торгалыг» колхозта парткомитет секретары эш Бечил-оол хуралга санал бергеш, ооң колхозу келир чылын хой бүрүзүнден 2,8 кг дүктү алырын хүлээнгенин демдеглээн. Ол-ла колхозтуң хайнак ирт кадарчыны Сендажы бир иттен-не 4,5 кг дүктү кыргып алыр мен деп чаа бедиткен хүлээлгени алган.

Күрүнеге эки шынарлыг өлбек дүктү сатканы дээш «Торгалыг», «Коммунизмче орук» колхозтарга СЭКП обкомунуң болгаш облкүүскомнуң Хүндүлел бижиктерин тывыскан.

Узбек ССР. Район төвү Уч-Курганның чоогунда Нарын дээр даг хеминде келир үеде 27 ГЭС-терден тургустунган турар бөлүк станцияларының бирээзинин тудуу чоруп турар.

Дыка хөй хемчээлдиг ажыл күүсеттинген. 2,5 миллион кубометр довуракты ушта каскан, ооң бир миллион кубометри даг даштыг довурак болган. 80 мун кубометр бетонну салган. Бетон кылыр ийи заводтарны, демир-бетон кылыгларының шөлүн, септелге мастерскаялары болгаш өске-даа дузалал ажылагыйларын тудуп тургускулаан.

1961 чылда ол станцияның тудуушкуну доозулгаш, ажыглалга кирер болгаш Ортаакы Азияның республикаларының болгаш Мурнуу Казахстанның чаңгыс даай энергия системазынга киирлажыр. Ооң энергиязы мурнуу чүк хоорайларының хөгжүүрүнге, а ол чикаш байлакшылдыг Фергана шыныазының көдээ ажыл-агыйынга улуг ужур-дузалыг болур.

Ол эзлчегде-ле 2—3 нормаларны күүседип турар.

Чурукта: ол тудугда өн дээре электри-биле каннакчы Юлий Лакриц.

Фото **Л. Мейнерттии.** СЭТА-ның фотохрониказы.

Кадрлар-биле ажылды экижидер дээш

Улуг-Хем районнуң партия конференциязы

СЭКП райкомунуң секретары эш **О. Лопсан-Серениң** отчёттуг илеткелин Улуг-Хем районнуң партия конференциязының делегаттары дыңнап чугаалашкан, ажыл-херекте чамдык дээре түннелдерни демдеглээн. Эзт садарының планын район хуусаа бетинде 104,4 хуу, сүттү—101,1 хуу кылдыр күүсеткен. Бо чылдың тос айларында ниити продукция бүдүрер планын райүлетпүр комбинады 108,2 хуу, бараанныг продукцияны—118,2 хуу, чүк сөөртүлгезиниң планын АТК тонна талазы-биле 110,5 хуу күүседип, 27 тонна бензинни камнап алган.

Көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле боттарының социалистиг хүлээлгелерин Жданов аттыг колхозтуң коммунистери, бүгү ажылышчилери эрестиг күүсеткеннер. Ол колхоз 1960 чылда күрүнеге эзт садар планын 103,3 хуу, дүктү—103,6 хуу, тарааны—101 хуу күүсеткен. Ол ышкаш дээре көргүзүглерни «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң ажыл-ишчилери чедип алган. Мал бажын өстүрериниң планын ол колхозтар чыл төнчүзүнге чедир күүседип шыдаар аргалыг болуп турар. Ооң-биле чергелештир, районнуң ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунда улуг хожудаашкынны конференция илереткен.

Малдың баш санын өстүрер, ооң продуктулуун бедидер планны район бо чылын үскен. Чижээ, бода малды өстүрер планын колхозтар 91,5 хуу, хойну—75,2 хуу, өшкүнү—74,6 хуу күүсеткен. «УТКА-ның 25 чылы» совхозта байдал колхозтардан бичии-ле дээре болуп турар. Часкы тарылганың агротехниктиг хуусаазын эзлээн хөй колхозтарга каржызы-биле үреп, хуусаазын узаткан, шелдерни суггат-биле хандырбаан, а күскү дүжүт ажаап алышкынын районга саадаткан, эзлээн каш чүс га тараалар хар алдында кирген. Бо бүгү четпестерниң үржүү-биле тараанын дүжүдү районнуң колхозтарында болгаш совхозунда кончуг чавыс болган. Ооң түннелинде район күрүнеге тараа садар планын бо чылын үскен, чамдык колхозтар үрезинге болгаш мал чеминге тарааны белеткеп ап шыдаваан.

Мал болгаш чер ажылының продуктулуг чоруу ылангыя «Улуг-Хая» (даргазы турган эш Сумбюр), Ленин аттыг (даргазы эш Тойлуг-оол), «СЭКП-ниң XX съездизи» (эш Лопсан-оол), «Х Улуг хурал» (эш Андросов) колхозтарда дыка чавыс болуп турар. Районнуң колхозтарында болгаш «УТКА-ның 25 чылы» совхозта бо чылын 11 мун баш мал өлүп хораан. А бир эвес кызыраан малдардан когаралды аңаа немей саная болза, район 38 мун баш малды чедир албаан болуп турар. СЭКП райкому, райкүүском, чамдык колхозтарның баштаар черлери, ында партия организациялары мал ажылында бо дувуренчиг берге байдалдан чогуур түннелди кылбаан.

Колхозтарның болгаш совхозтуң малын кыштагладыр талазы-биле тургустунган берге байдалды конференцияның делегаттары онзалап демдеглээн. Мал чемнерин белеткээр планны колхозтар болгаш совхоз ыракта чедир күүсетпээн, чижээ, сиген белеткээр план 41 хуу, силостуу чүгле 35 хуу күүсеттинген. кыштагларны эзлээн хөй колхозтарда экиди септеп чылыглаваан. Районнуң мал болгаш чер ажылында мындыг улуг хожудаашкынның кол-ла чылдагааны чүдел дизе, көдээ ажылагыйны СЭКП райкомунуң, райкүүскомнуң, ооң көдээ ажыл-агый инспекциязының мергежил чок болгаш тодаргай эвес удуртуп келгенинде. Мал болгаш чер ажылын сайзырадыр талазы-биле перспективтиг айтырыгларны СЭКП райкому, райкүүском мынчага чедир шиитпирлевейн келген. Малдың, ылангыя хойнуң уксаазын экижидер айтырыгны дүрген шиитпирлээр, малдан чылда чаш төлдү ийи удаа алыр, хаваннарны сула тургузуп азыраар, тараа болгаш мал чеми культураларны эзлештир тарыыр системаны тургузар дээн ышкаш перспективтиг хемчегларни боттандырбаан.

Ажыл-агыйның чедиишкинниг болурун кижилер, кадрлар шиитпирлээр. Ындыг турбуже, чон ортузунга масса-политиктиг болгаш организакчы ажылды СЭКП райкому ең чавыс деннелге тургускан, кадрлар-биле, ылангыя мал фермаларының эргелекчилери, бүдүрүлге бригадирлери-биле ажылды кошкаткан.

— Бистиң районнуң ажыл-агыйында хожудаашкынның бир кол чылдагааны чүдел дизе, кадрлар-биле ажылды четпес тургусканында. СЭКП райкомунуң чаа составы. ооң бюрозу кадрлар-биле, хамыктың мурнунда фермалар эргелекчилери болгаш бригадирлер-биле ажылды экижидеринче кичээнгейни күштелдирер ужурлуг—деп, «Улуг-Хая» колхозтан келген делегат эш Самбуга чугаалаан.

СЭКП райкомунуң секретары эш Лопсан-Серен, райкүүскомнуң даргазы эш Туметей олар часкы тарылганын, сиген белеткелиниң болгаш дүжүт ажаап алышкынының үезинде чаңгыс-ла хуннуң дургузунда районнуң барык бүгү колхозтарын эргий кезин кааптар турган. Далаш-биле «эргий кезиир» ындыг удуртулганың ажык чогун делегаттар шыңгыы шүгүмчүлээн болгаш удуртулганың ындыг чевен, эргижирээн стилинден моон соңгаар чайлаарын, СЭКП райкомунуң, райкүүскомнуң ажылдакчылары колхозтарга, совхозка баргаш, ажыл-агыйның айтырыгларыкче ханылап киреринн, ында кадрларга, ажыл-ишчилерге практиктиг дузаны чедиреринн, партия организацияларының секретарларынга, хамыктың мурнунда ферма эргелекчилеринге, бригадирлерге арга-сүмезин бәарин, оларны базым бүрүзүнде өөредирин негээннер.

— Бистиң «Чодураа» колхозтуң ажыл-агыйында четпестер хөй. Ылаңгыя мал ажылы улуг хожудаашкында. Бо чылын 1700 баш шээр мал хораан, 2400 баш хой кызыраан. Малды тарып боозадыр ажылды эрткен чылын ең чавыс деннелге чоруткан. А районнуң көдээ ажыл-агый инспекциязы (начальниги эш Сапелкин) бо талазы-биле практиктиг дузаны чедирбээн. Бо чылын колхоз хойну өстүрер планын чүгле 67,3 хуу күүсеткен. Үстүнде улуг четпестерниң кол-ла чылдагааны чүдел дизе, кадрлар-биле ажылдың куду деннелде тургустунганында. Колхозчулар-биле хүп бүрүде ажылдаар ужурлуг кадрларны—ферма эргелекчилерин, бүдүрүлге бригадаларының бригадирлерин, а ол ышкаш бухгалтерлерни шилип алыр, таарыштыр шын тургузар, оларны өөредир, кижизидер айтырыг районда ам-даа чогумчалыг кылдыр шиитпирлеттинмээн. Кадрлар-биле, ылангыя ферма эргелекчилери, бригадирлер, бухгалтерлер-биле ажыл СЭКП райкомунуң, райкүүскомнуң кичээнгейиниң төвүнге турар ужурлуг—деп, «Чодураа» колхозтан келген делегат эш Темир-оол саналдаан.

Бо чылын 1100 иттерниң бирээзинден-не 4,3 кг дүктү алганын, СЭКП ТК-ның ам болур декабрь Пленумунга күш-ажылчы белектиг ужуражыр дээш малдың ажаалдазын улам экижидерин, 1961 чылда бир иттен-не 5 кг дүктү алырын «УТКА-ның 25 чылы» совхозтан келген делегат хойжу эш Хуурак хүлээнген болгаш мал ажылының мурнакчыларының дуржулгазын районда барык нептеретпейн келгенин бүрүү шаап шүгүмчүлээн. Бо чылын 83 инектерден 83 бызааны бүрүн доруктурган Ленин аттыг колхозта эш Чепен-оол, 15 хаваннарның бирээзинден-не 10, чаңгыс төрээн 30 хаваннарның бирээзинден-не 6 хаван оолдарын алган «Күш-ажылдың хостуу» колхозта эш Афанасьева ышкаш мурнакчыларның дуржулгазын районнуң малчыннарының ортузунга нептеретпээни кончуг хомуданчыг.

Малчыннар ортузунга масса-политиктиг ажылды кошкак тургускаанын конференция демдеглээн. Чижээ, «УТКА-ның 25 чылы» совхозтуң Терезинде, «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң Эйлиг-Хем участогунда малчыннар ортузунга лекция, беседа, номчулга барык болбайн келген, малчыннарның чагаан солуннарын чогуур үезинде чедирип бербейн турар. Чамдык колхозтарның болгаш совхозтуң ажыл-агый айтырыгларын шиитпирлээринге хамаарышкан партия организацияларының болгаш көдээ Советтерниң ролю амдаа чавыс дээрзин делегат эш Парфенов бодунуң саналынга айыткан. Чижээ, «Улуг-Хая» колхозта партия организациязының секретары эш Мижит-Доржу артельдиң ажыл-агыйын хөгжүдериниң перспективтиг айтырыгларын көдүрбейн келген, колхозтуң ажыл-агыйында хожудаашкынның чылдагааны бодундан чайлаткаш, өске кижилерниң кырынче чуүй каарын конференцияга ол оралдашкан.

СЭКП райкомунуң секретарылары эштер Лопсан-Серен, Машпаадай, Доржу олар райкомнуң бюрозунуң, аппарадының ажылын чаа сорулгаларының деннелинге чедир көдүрүп шыдаваанын конференция демдеглээн. Партия райкомунуң секретарылары эштер Лопсан-Серен, Доржу олар чугула айтырыгларны шиитпирлээрде аразынга маргыжар, принцип чок чорукту болдуруп турган.

Областа чамдык организацияларның удургучулары, ылангыя областың коммунал ажыл-агый кылдызының эргелекчизи Гущин, ыяш ажыл-агый эргелелиниң начальниги эш Воронков олар Улуг-Хем районга хамаарышкан чугула айтырыгларны шиитпирлээрин бюрократсыг өзүбиле көрүп келген, деп делегаттар шыңгыы шүгүмчүлээн.

• • •

СЭКП райкомунуң бирги секретарынга эш **М. Ирманы,** ийиги секретарынга эш **М. Машпаадайны,** секретарынга эш **В. Белогорскаяны** райкомнуң организастыг пленуму соңгаан.

А. ДУГЕРЖАА.

КОЛХОЗ ДАРГАЗЫ

— Район хемчээлдиг чугула ажылды харыылап турган кижиге колхоз даргалаарында чү боор дээр хөөн чамдык эштериниң чугаазындан илден-дир—деп, колхозчуларның нииити хуралынга Василий Тамдын-оол чугаалаан.— Хамык ужур—бистериниң шуптувустуң бир демниг ажылдап тургаш, колхозту улам өрү тырттарывыста, эштер.

— Шын-дыр, ынчанмайн канчаар —деп чөпшээрешкен үннер оон-моон дыңналып турган.

Районга үр үеде ажылдап келген кижиге, чаа даргага колхозтуң нииити байдалы билдингир турган. Ынчалза-даа ажыл-херектиң иштинче ханылап кирери, кижилерниң сагыш-сеткилин, бодалын билип алыры баштай дээрезинде эвээш эвес шак үени негеп турган.

Дуржулгалыг ажыл-агыйжы хамыктың мурнунда артельдиң саңхөөзүн, оон тус-тус адырларының байдалын бүгү тала-биле өөренип көрген.

«...Узун, кыска хуусаалыг чээлилер дээш колхоз 440 мүң рубльди төлээр, бо безин чартык чылда бүгү орулгадан ажып турар. Өлүк тывыжындан кирер орулга идегелди берип турар болбайнаан. А бир эвес дүжүт хиреліг болур болза канчаарыл? Мал ажылындан кирип турар орулга дендии эвээш-тир. Черле ынчаш мал ажылының байдалын капитал айтырыг деп бил. Күш-хүүнүң төлевириниң үнези шуут-ла эргижиреэн. Ону ыяавыла эде көөр... Тудугда байдалды база капитал айтырыг деп бил»...

Дарга ол бүгүнү хандыр анализтеп, чүнү кылырын, чүден эгелээрин боданып көрген. «Бир дугаарында баштаар черниң, а ооң соонда колхозчуларның нииити хуралынга эң дүрген шиитпирлезе чогуур айтырыгларны тургузар. Ол айтырыгларын чамдыктары чидиг маргылдаалары үндүрер чадавас эвеспе, аная ыяк белеткенир. Ол-даа канчаар, кол-ла чүве кижилер-биле сүмележир, чаа үүлдерни кылырының чугулазын оларга бүзүредир». Ажыл-агыйның байдалы-биле тодаргай танышкаш, чаа дарга ындыг түүнелди кылган.

...—Колхоз даргазы айда 2500 рубль, а улуг бухгалтер —1800 рубль шалыңныг-дыр. Оралакчының болгаш зоотехниктиң шалыны база хөй-дир — деп, баштаар черниң хуралынга Василий Санмаевич бүзүрөп эгелээн. — Бригадирлер болгаш санакчы айда 350—400 рубль азы үстүнде адаан ажылдакчылардан үш-дөрт катап эвээш төлевир ап турар ышкажыл. Мен бодаарымга хөй төлевирлиг ол дөрт кижиниң шалының 22 хуу чедир кызырар болза эки боор—дээш, оларның шалынында түүнүң чежезин кызырарын дыңнаткан.

— Ындыг болур чүве болза мен бо колхозка ажылдап шыдавас мен, эштер — деп, улуг бухгалтер Ким хыйланып, могаттына берген.

Чаа саналга хөөн чогун баштаар чер кежигүннериниң чамдыктары база илереткен.

— «Шалың казыырга кайын болур».

— «Харын аан»...

— Казыыр боорда ынча хөйнү дигердаан—деп, Ким дегийт-ле улашкан.

— Колхозтуң нииити ажыл-агыйының эрге-ажыын бодаар апаар бис, эштер—деп, дарга шыңгыы чугаалаан. — Бисте күш-хүүнүң төлевириниң амгы үнези шагда-ла эргижиреп калган деп чүвени билзе чогуур.

— Эргижирээн, эде көөр деп саавыр кайдал? Чүге мен көрбес кижи мен?—деп Кимниң кошкак удурланыышкының кым-даа херексевээн.

Айтырыгны үзе көрбейн нииити хуралга киирер деп шиитпирлээн. Райком болгаш райкүүском-биле сүмележирин колхоз даргазынга дааскан.

Василий Санмаевич бодунуң саналын район удуртукчуларынга чугаалаан.

— «Нииити хуралга тургузуп көргер. Ооң соонда база көөр-дүрийин»—деп, райкүүском даргазы топ чок харыы берген.

Колхозчуларның нииити хуралынга бир дугаарында шалың дугайында айтырыгны тургускан. Баштаар чер кежигүннериниң чамдык кижилер удурланзажок, колхозчулар дарганың саналын бүрүн деткээн болгаш ол хевээр бадылаан.

—Ооң ынай маңза шиитпирлезе чогуур база бир чугула айтырыг бар—деп, колхоз даргазы чугаалаан. —Бисте дыка хөй үүрмек бригадалар бар-дыр. Ам үеде ындыг бригадаларны улгаттыр каттыштырарын партия сүмелеп турар. Бодап-даа көрүүцерден: тус-тузунда бригадирлерлиг алды бригада. Тодаргай санал мындыг: Малдың бүгү бригадаларын (иви бригадазындан өске) бир бригада; тудуг, хову, тывыш бригадаларын база бир бригада хылдыр кадар. Мынчап кээривиске улгаттыр каттыштырган үш бригада турар апаар. Ооң түүнелинде штат тударынга чарыгдал демги шиитпирлеп алган айтырыывыс-биле кады дыка кызырлыр апаар.

— Кызырар, кызырар, ол база-ла чугула санал-дыр—деп колхозчулар бир үн-биле чөпшээрешкен...

— Ынчан мал ажылының байдалы шынап-ла берге турган—деп, Василий Санмаевич чугаалады.— Оон кирер орулга нииити орулганың үжен хуузундан ашпайн турган. Аңныыр тывыш ажылдыг колхозка ында кижи кайгаар чү боор деп бодап болур. Ол дээрге чүгле дашты-биле көөрге ындыг. А ажыл-агыйны ажыктыг кылдыр чорударын, ооң перспективазын хандыр өөренип көөрүвүске мал ажылынче кичээнгей салырының чугулазы илереп келген. Колхоз мал ажылының продуктуларын күрүнеге чөгенчиг эвээшти берип, а ол хирезинде бүгү-ле чүвени күрүнеден ап турган.

Василий Тамдын-оол бо айтырыгга база-ла удурланыышкынга таварышкан. «Бо черге канчап мал өзер чүвел? Өстүрер-даа дизивиссе улуг хар чаар мындыг оранга канчап мал азыраар боор. Тенип турар эвес бис ийнен»—деп чугаалар-даа үнүп келген.

Чаа дарга колхозчу активке болгаш мурнакчы колхозчуларга даянгаш, мал ажылын сайзырадырының ужур-дузазын, чугулазын тайылбырлап, бүзүредип турган. Чидиг маргылдаалар колхозтуң отчёт-соңгулдалыг хуралынга болган. Ынчалза-даа чазып турган эштерни бүзүреткен. Мал ажылын хөгжүдүрүнің базазазы — малдың кажаа-хораазын элбедир тударын, мал чемнерин белеткээрин каш катап көвүдедир талазы-биле тодаргай хемчеглерни алырын, чиңге-нарын дүктүг хойларның, анкор өшкүлериниң бүдүрүкчүлерин садып ап, малдың уксаазын эжижиерин эгелээрин ол хуралга шиитпирлээн.

Василий Санмаевич колхоз баштаар черниң кежигүннериниң болгаш активтиң ажылын фермаларже, бригадаларже угландыргаш, бодунуң ажыл-хүннериниң дыка хөй кезиин база аная эрттирип турган. Чаа дарганың организакчы аргазын, кижилер-биле ажылдап билирин колхозчулар эскерип: «Дарга-даа ажылды холга ап бар чор эвеспе»— дижип тургулаан.

Чамдык кызымак колхозчулар шыдаар шаа-биле ажылдап турда өскелери аная олургулаар чоруктар ынчан бо-ла таваржып турган.

— Чамдык таварылгаларда ындыг байдалда чылдагаан база турар апаар—деп Василий Тамдын-оол чугаалады.—Ол чорук ынчаарда ажыл төлевириниге чамдык кижилернин материалдыг сонуургалы чогунда-даа хамаарышкан, ажылга былдамыштап чаңчыга берген-даа кижилер турган. Күш-хүүнүң төлевирин кижиниң кылган ажылынга ылап дүүштүр бээрин шыңгыы чурумчутканывыстың база эң эвээш төлевир ап турган саанчыларывыстың күш-хүүнүң төлевирин бедиткенивистің түүнелинде кижилерниң ажылга сонуургалы бедээн. Тудугда байдал оон тудак чок берге турган. Суурнуң 130 ажыг бажыңнарындан чүгле 30 хире бажың крышалыг турган. Палисадник, кладовка, туубу печка дугайында чугаа-даа турбаан. Тудуг планы үстүп, малга кажаалар база чедишпес турган...

Бүдүн чыл иштинде колхозтуң амыдыралынга элээн өскерилгелер болган. Хамыктың мурнунда күш-ажылды организастаары эжижээн, колхозчуларның болгаш колхозтуң орулгалары бедээн. Малга чемнер белеткээри, мал кажааларының, культура-амыдырал болгаш бүдүрүлге тудуглары дүрген темпилиг чоруп турган.

Баштаар черниң болгаш партия бюрозунуң кежигүннери эвлечеглиг сорулгалар дугайын сүмележип чугаалажырын доозуп турган.

— Ам чугаалажыр айтырыывыс бар бе?— деп парторганизация секретары Кол Дастай-оол айтырган.

— Менде мындыг бодал бар—ийин—деп, Тамдын-оол чугаалаан.— Ам бир чыл болгаш колхозувустуң он чыл ою болур болгай. Ол хүнге амыгааштан эгелеп белеткенгеш, онза кылдыр эрттирзивиссе кандыгыл?

Ол саналды дораан-на деткээн. Ук шиитпирни бүгү колхозчулар байырлап хүлээп алган. Колхозтуң төөгүзүнде чугула болуушкунга күш-ажылчы белектиг ужуражыр дээш чарышче колхозчу бүрүзүн хаара туткан.

1959 чылдың май айда колхозтуң он чыл ооюн чаартынган Тожунуң кижилери онза өөрүшкүлүг байырлаан. Хүндүлел номунга колхозтуң организакчыларын, ооң иштинде мөчээнлаа кижилерни киирген. Хөй-хөй колхозчуларны өртектиг белектер-биле шаңнаан. Колхозту тургузарда Азас-хөлге чангыс бичии чавыт бажың турган. Артельдиң он чылын демдеглеп турда ук бажынга чурттап турган колхозчу Кара-оолдуң өгбүлезин чаа делгем бажынче көжүрүп киирген. Ол факт бүгү колхозчуларны сагыш-сеткилдиң ханызындан өөрткен. Чамдык кижилер өөрзээнинден карактарының чажы төктүп, боттарының бодалын чугаалап турганнар.

...Василий Тамдын-оол бодунуң баштайгы планнарын төлевилеп, колхозчулар-биле сүмележип, дидим шиитпирлерни үндүрүп турганындан бээр үш чыл ашкан. 1956 чылда байдалды 1960 чылдың үшкү кварталында байдал-биле денизээн чурагайларны Василий Санмаевич адаан. Ол дээрге кайгамчык өзүлде. Ону чүгле шураашкын деп сөглеп болур.

1956 чылда колхоз күрүпеге 10 тонна эштти, 21 тонна сүттү, 1,6 тонна дүктү дужааган. А бо чылдың үш кварталында 113 тонна эштти, 160 тонна сүттү, 4,8 тонна дүктү күрүнеге саткан!

«Тожуга мал ажылының перспективазы чок, күрүнеге чүгле өлүк тывыжындан орулга бээр» деп шын эвес бодалды амыдырал ынчаар эткен.

Колхозтуң орулгазы бир миллион 200 мүң рубльден ийи миллион 200 мүң рубль чедир азы ийи катап өскен. Мал ажылындан орулга 375 мүң рубльден бир миллион 200 мүң рубль четкен. Аңныырдан алган орулга 300 мүң рубльге көвүдээн.

Ажыл кылып шыдаар кижи бүрүзүнүң чылда орулгазы ол үе дургузунда ортумаа-биле 4 мүң рубльден 7 мүң рубль чедир өскен.

Чеди чылдың ийиги чылының чүгле үш кварталының түүнелдери үнген. Ынчанмыже «Совет Тыва» колхозтуң кижилериниң ажыл-херектери оларның өөрүшкүзүн хайныктырган: тудугнуң, мал чемнери белеткээриниң чыл планнары, Төрөэн чүртка дүк, сүт садарының бедиткен хүлээлгелери хуусаа бетинде болгаш ажыр күүсеттинген. Олар ам күрүнеге эзт садар хүлээлгезин болгаш «чымчак алдын» — өлүк тывыжының онаалгазын күүседири дээш демисежип турар.

Кижилер-биле, коллектив-биле ажылдың уран аргазын улам хандыр шиңгээдип алырын Василий Тамдын-оол чүткүлдүг дилеп чоруур. Ооң ажылының «чажылының» дүлгүүрүнде. Аңчы, малчын, бызаңчы, балыкчы дээш өске-даа дуржулгалыг колхозчулар ооң идегелдиг сүмечилери, шынчы дузалакчылары.

Колхозта партия организациязының секретары Кол Дастай-оол, Азас көдээ Советтиң даргазы Кол Сонайбан, тывыш бригадазының бригадири Бараан Чигжит Василий Дамдын-оол-биле кады колхозунда байдалды биске чугаалап олурганнар. Оларның кайызы-даа ажыл-агыйның байдалын ылгал чок эки билир кижилер деп чүве илден болган. Ындыг найыралдыг, шыырак, ажыл-ишчи кижилер турда ажыл-агый канчап көдүрүлбес боор деп кижи бодай бээр.

Колхоз төвүнден ырак эвесте эки хөрзүннүг черлерни келир чылын ногаан сула тарыырына аңдарып белеткээн. Парторганизация секретары Кол Дастай-оол, Василий Тамдын-оол биске ол черни сонуургадып көрүүзүп чораннар. Ооң чанында инектерни баглавайн саарынга, механизация кылырына таарыштыр кылган чаа ферма турлаан туткан.

Партия бюрозу, колхоз баштаар чер, көдээ Совет, колхоз бүдүрүлгезинге мурнакчы дуржулганы нептередир талазы-биле чамдык солун хемчеглерни ап турар. Ийи фермаларда чунар бажыңнар болгаш хлеб быжырар черлер бо чылын ажыглалда кирген. Иви фермазында доктаамал ажылдаар Кызыл булуңну тургускан. Колхозтуң Талымда фермазынга инектерге бызааларны белүктеп чагыштырар арганы нептереткен. Инектерни баглавайн ажаар аргаже колхоз база шилчип эгелээн.

60 харлыг колхозчу Сотпа Севектиң төрүттүнген хүнүн бо чылын демдеглээн. Ооң күш-ажылчы чедишкини бүгү колхозчуларның бедик үнелээшкинин алган. Мал чемнери белеткээр талазы-биле социалистиг чарышка алган хүлээлгезин областын колхозтарындан дээре күүседеки дээш СЭКП өбкому болгаш облкүүском «Совет Тыванын» ажылышчилерининге изиг байырны чедирген. Ол болуушкунну колхоз улуг байырлал кыдыр демдеглээн. Колхоз бүдүрүлгезиниң мурнакчылары 100 ажыг кижини өртектиг белектер-биле шаңнаан.

— Бистиң ап чорудуп турар хемчеглериске бүгү колхозчулар идепкейлиг киржип, боттарының сөглээн сөзүн өөлээр дээш улам-на күжениишкинниг ажылдан кирипиргеринге чаңчыкканнар — деп дарга тайылбырлады.— Черле ынчаш, ындыг массалыг хемчеглер чорударынга четчир санныг акша-хөрөнгини үндүреринден дадаглаалаан херээ чок. Кижилер боттарының сорулгазын мерееп билгенде чүнү-даа деткештирбестер.

Ол мындыг чижектерни бодунуң чугаазының бадыткалы кылдыр көргүскен. Бо чайын улусчу тудугнуң аргазы-биле 160 олуттуг чаа школны кылып алган. Ук школаны тудуг бригадазының кежигүннери, суурнуң шефтээн бүгү чону чүгле 17 ажыл хүнүнде дооскан! Аныяктарга эң бөдүүн спорт шөлү кылып бээр дугайында суурнуң улуг, биче чонуң кыйгырган. Ажыл-даа өгелээн. Ол аразында чаа саналды колхозчулар боттары-ла үндүрүп, чугаалажы бергеннер: «Бир тээ кылыр дээн ажылды мынчаар боралаарга кайын болур. Эки стадиондан кылып алза канчап баарыл?» Тургузуп эгелээн бөдүүн хериниң курларын ол-ла дораан ап октапкаш, шынарлыг чараш херим тудугну кыла берген. Стадионнуң кол тудуу доозулган. Ооң иштинге совет аныяктарының байырлалын таварыштыр спорт оюннарын эрттирген. Стадионну «Совет аныяктарның хүнү» деп одаан.

— Мооң хериминиң даштынга көрүкчүлер олуттарын кылырын, иштин эки дерип херексээрин келир чылын чай эгелээри билек-ле кыла бээр бис. Чогум көдээ стадионнуң төлевилелинге тааржып турар — деп, стадионну көргүзүп турган ол меңээ чугаалап чорду.

Тожунуң эң чараш чурумалдыг черлериниң бирээзи — Азас хөлде колхозтуң пионер лагерин туткан. Келир чылын аңаа колхозчуларның дыштанылга бажының тургузуптар.

... Адыр-Кежиг. Маңаа үш чылда келбээн кижиге суур шаанда турганындан шуут-ла таныттынмас кылдыр өскерилгени илден.

— Бо ортузунда баткан улуг кудумчу чүгле өткен чылын немешкен — деп Василий Санмаевич тайылбырлап чор. Суурнуң кудумчулары-биле чоруп турда төнмес. Бажыңнарны чоокта чаа дугаарлаан. «Аңчы», «Малчын», «Найырал» дээш оон-даа өске кудумчулар колхозтуң онза байдалын, ооң арын-шырайын боттары-ла чугаалап турар.

Д. БЕГЗИ.

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ 43 ЧЫЛ БОЛГАНЫНГА УТКУШТУР

Оренбург область. Орск-Халиловскиниң металлургия комбинадында октябрь мурнунуң социалистиг чарыжы калбарган. Домначы бүрүзү-ле пландан дашкаар эзилдирген шой-биле байырлалды уткуур деп күзелбиле долдунган.

Чурукта: октябрь мурнунуң чарыжының мурнакчызы комсомолчу Алексей Зубарев.

Фото **Б. Клипиницернии.** СЭТА-ның фотохрониказы.

Иркутск область. Иркут хемниң шыныазында Шелехов дээр улуг суур тыптып келген — ол Сибирьниң келир үеде бир хоорайы болур. Ында аллюминий заводунуң тудугжулары чурттап турар.

Чурукта: Шелехов суурнуң барын талазының хевири.

Фото **М. Минеевтии.** СЭТА-ның фотохрониказы.

Культураның чаа бажыңы

Бай-Тайга районнуң Тээлиле культура бажыныңың тудуу чедишкинниг чоруп турар. Ооң узуну 34, дооразы бала 34 метр, иштинге 17 өрээлдерлиг болур. Ол ийи каът улуг тудугда Салчак Сюрюнович Чанзанга удурткан 22 бызаңчылар ажылдап турар.

Ажылдың бүдүнгүрү, эки шынары дээш чарыш бызаңчыларны күш-ажылче улам сорук киирип турар. Оларның аразында Седип, Чыргал, Назын, Адыг ышкаш хүн нормазын 150—200 хуу күүседип турарлар хөй.

Культура бажыныңың тудуунуң бирги каъды доозулган, ам ийиги каъдының ханазын база бедиди салыпкан. Ону 1961 чылдың дөртү кварталының эгезинде доозар планныг.

С. ТАВА-САМБУ.

Чурттуң байлаан чөп ажыглаар

Чөөн-Хемчик районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң девискээринде аңнаарынга кончуг таарымчалыг черлер бар. Ынчалза-даа ол черлериниң аң-меңин, кат-чимис байлаан колхоз сөөлгү үеге чедир мырыңай ажыглавайн келген. Эрткен чылын колхозтуң аңныыр планы күүсеттинмээн, а ону чогуур өйүнде болгаш ажыр күүседириниң аргалары колхозта бүрүн бар турган. Чижээ, колхозка аңныыр бригадазын организастааш, ону бодунуң девискээри болур Чыргакы бажының тайгазынга аңнаан болза план-даа күүсеттинер, ооң дыка хөй муң рубль орулганы-даа ап болур турган. Херек кырында чүү болганыл дээрге, колхозтан 4—5 кижини сонгаар ырак тайгаларже киштээри-биле чорутхан, а олар эвээш олча-тывыштыг аңнааш, планын күүсетпээннер.

Колхозтуң девискээри Чыргакы бажының тайгазынче чамдык колхозчулар боттарының кара-туразы-биле аңнап үнгеш, бир ай ажыр чоруп, тудуг ажылдарынга болгаш мал кыштагладыышкынынга улуг шаптык ужураштырганнар. Колхозчулар К. Кенден, О. Чырандай, К. Санчыт, К. Доржу, К. Бапак болгаш өскелер-даа шелээ-чөпшээрел чокка аңнап үнгеш, аңнаарынын шыңгыы хоруглуг аргаларын ажыглап, ая, дузак салып, аңныыр ажыл-агыйның хөөйлуларын үреп турган фактылар бар.

Ол ышкаш, Чыргакының девискээри кат-чимис, тоорук, чыжырганабиле кончуг байлак чер турбуже, оон колхоз бичии-даа орулга киирип албайн келгени хомуданчыг. Харын Барыын-Хемчик, Сүт-Хөл районнардан, Чадаана хоорайдан келген чорумал кижилер кат-чимистиң сыптырын кам-хайыра чок сып, үрегдеп, пештерни кезип тоорактап турган болгаш кара сугларга пара салып, оларны кургадыр боггаш балыктап турган.

Бо четпестерни үзүткаар, чурттуң байлаан колхозчуларның өргеажыныга чөп ажыглаар дээш көдээ Совет болгаш колхоз баштаар чери чоокта чаа тускай шиитпирни үндүрген. Ол шиитпирлерни хажык чокка боттандырарынче угланган хемчеглерни алыры көдээ Советтиң, колхозтуң баштаар чериниң чугула сорулгазы.

А. АКАРА.

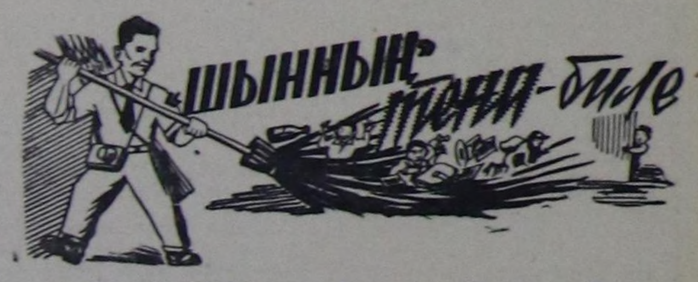

Семён Шумов болгаш Григорий Гурьянович

Кижини хүндүлеп адаарда, оон адын, адазының адын адаары бистериниң аравыста чугаалажырывыстың чаагай чаңчылы апарган. Бо удаазында бирээзин Семён Шумов, бирээзин Григорий Гурьянович дээнинде бир-ле ужур барын номчукчу амдызында кайын билир деп. Чогум чүге ынча дээнинин ужурун Тес-Хем районнуң төвү — Самагалдай суурда уш дакпыр оочурлар чунар бажыңның дугайын, ол-ла чунар бажыңның ажылдакчызы (назы-талазы-биле кижи ортузу шагда эрте берген) Григорий Гурьянович Огневтуң дугайын сонуургап номчупкаш, ам-на эчизинге чедир эскерип биле бээринге бүзүрелдиг бис.

Чүвениң ужуру мындыг: Семен Шумов дээрге, ол районда коммунал-хандырылга болгаш тудуг конторазының начальниги, чоннуң мурнунга харыысалгалыг, ынчангаш чонга хүндүлүг улуг дарга кижи чүве-дир. А Григорий Гурьянович болза, демги чунар бажында каш дакпыр хүлээлгелерни (тодаргайлаарга, чунар бажың изидер ыяшты хирээлеп доораар, оон беш суугуларын одап изидер, кочегаркада улуг баакка сугну дажыыр, суг дамчыыр хоолайлап келир изиг, соок сугну үзүктел чок хандырар, хеп уштур, чунар өрээлдерни, бүгү таттарны чуур...) шыдаар шаа-биле күүседип турар бөдүүн ажылчын кижи-дир. Ынчаарга бо чунар бажының кассиринде Надежда Усова дээр аныяк кижи база бар. А оон кылыр ажылы чунар бажының ажылдаар хүннери — пятница биле субботада билеттер садары-биле өйлешкен. Ол хирезинде айда шалыны штатта көрдүнгенин ёзугаар доктаамал ап турар.

Григорий Огнев онаглыг ажылынга ак-сеткилдиг, кижилерге ээлдек боорга, ону Самагалдайның чурттакчылары Григорий Гурьянович дижип, хүндүлел-биле чугаалаар. А Семён Шумов болза чунар бажыңның ажылдакчызы эш Огневтуң, ол суурнуң чурттакчыларының чөптүг негелделерин-даа, барып-барып чунар бажының санитария талазы-биле четпестериниң дугайында эш Монахованың октябрьның 16-да тургускан актызын-даа тооп көрбес боорга, ону самагалдайжылар аная-ла Семён Шумов, харын-даа бюрократ дижирлер.

Ынчаарга борта чунар бажының ажылдакчызы Григорий Гурьяновичиден хамаарышпас кандыг-кандыг четпестер барын чугаалаксай-дыр бис. Бо чунар бажынга чунары-биле келген хамааты бүрүзү үш дакпыр оочурну эртип, ажылдаарынга-даа, дыштанырынга-даа үнелиг үе-шагын чидирип турар. Баштай чунарыныңы биледин садып алыр дээш, оон чунар тазты алыр дээш, адактың соөлүнде—чунар өрээлге келгеш, изиг, соок сугну (ылангыя изиг сугну) алыр дээш—ынчаар үш дакпыр оочурлаар. Бо оочурларның эң шыланчыы изиг сугну чедип алырының оочуру. Чунар бажында амдызында 14 таэтар бар. Ынчангаш ынча кижиге изиг, соок суг алырыга суг дамчып кээр чангыс кран кылып каан. Бир таз сугну аксын алырынга кижи бүрүзү 2—3 минутаны чидирер, чүге дээрге кранның суг дамчыыр үдүн таарыштыр кылбаанындан чөгенчиг суг үр-ле дырынайнып келир. А ол аразында ол кран үрели бээр болза (үрелишкин болганчок-ла бооп турар), ам мырыңай ала-кайгамчык чүве болганы ол. Кранның дулгуурү чок болганындан Григорий Гурьянович үр-ле чукшуттунуп-чукшуттунуп, ам арай боорда эдип каар.

Шак бо үш оочурлаашкынны болдурбас дээш начальник Семён Иванович Шумовка эш Огнев каш удаа четпээн дээр! А Семён Иванович ол бөдүүн ажылдакчының негелдеринин хандырарын мынчага дээр тоомча ап көрбээн. Хүндүлүг бо начальниктің тооп көрбейн турар үүлдери чаңгыс ол эвес. Чунар бажының кочегаркада болгаш бус-биле шаптаныр черде электри оду кыпастаандан бээр дыка үр үе эткен. Ынчаарга ол-ла кочегаркада чер шала цементилеттинмээнинден өрт айыылы үнүп болгу дег. Ынча хөй ажыл-хүлээлгелерни дың чаасказан күүседип турар Григорий Гурьяновичиниң ажылын чигедип болурунуң аргазын чунар бажың ажылдакчыларының штадында көрген турбуже, Семён Иванович бүдүн шалыныг кассир (чүгле билет садыглап орар) Надежда Усованы чунар бажының иштики арыг-шевер ажылынче хаара тударын бодавайн турары элдептиг чүвениң бирээзи.

Самагалдай суурнуң чурттакчыларының бо чөптүг негелделерин районнуң коммунал хандырылга болгаш тудуг конторазының начальниги Семён Иванович Шумов кажан тооп көөр ирги?—деп чаңгыс мындыг айтырыг бар.

Б. ТЮЛЮШ.

Редакцияга чагаалар

Бии-Хем районунуң Өөк суурда школа башкыларының чуртталга бажыны чедишпес. Ол дугайында «Искра» колхозтуң баштаар чери, көдээ Совет кандыгдаа хемчег албайн турар. Ол колхоз школа башкыларын эки шынарлыг чуртталга бажыңнарыбиле хандырар хүлээлгелиг турбуже, 1956 чылда тудуп эгелээн ийи аал ишти чурттаар бажыңны мынчага чедир доозуп шыдаваан. Школаның септелгезинге, кыжын оттулар ыяжын тайгадан сөөртүп алырынга колхоз баштаар чери кандыг-даа дуза чедирбейин турар.

В. АРАКЧАА.

• • •

Өвүр районнуң коммунал хандырылга болгаш тудуг конторазы июль айдан өгелеп Хандагайты суурда чунар бажыңны үр үеде септелгеге тургузуп турган, катап ажыткан соонда, ол удавайын шуут хагдынган. Ам ай ажыг үеде суурнуң чурттакчы чону чунар бажынга кирбейин турар.

С. УСПУНДАЙ.

Парлалганы—массаже

Тес-Хем районнуң «Ак-Эрик» колхозунда 1961 чылдың парлалга чагылгазы оожум чоруттунуп турар. Бо хүннерге чедир «Шынны» чүгле 72, «Тувинская правда» болгаш төп солуннар, журналдарны чүгле 39-ту чагып алган. Парлалга чагылгазының оожум чоруттунуп турарының чылдагааны—организастыг ажылдың кошкак тургустунганында.

Колхозчулар ортузунга организастыг ажылды чорудуп турган, парлалга чагылгазы чок өреге турбазын чедип алыры чугула.

С. НҮРСАТ.

АЛЖИР УЛУС БОДУНУҢ ТИИЛЕЛГЕЗИНГЕ БҮЗҮРЕЛДИГ

КАИР. (СЭТА). Алжир улустуң хосталга дээш чепсектиг демиселинин алды чыл болган оюн ноябрь 1-де демдеглеп турары-биле холбаштыр СЭТА-ның Каирле корреспондентизи Ф. Носов болгаш Болгарияның телеграф агентилелиниң Каирде корреспондентизи Н. Драгамов олар Алжир Республиканың түр чазааның премьер-министриниң оралакчызы болгаш даштыкы херектер министри Крим Белькасемден чамдык айтырыгларны харыылап бээрин дилээн.

Корреспондентилериниң айтырыгларынга харыылар тунистен телеграф-биле алдынган.

Айтырыг: Дайын чорудулгаларының алды чылының сөөлүнде алжир улустуң демисели чүүн-биле тодаргайлаттынып турарыл? Алжирде амгы байдалды канчаар көрүп болурул?

Харыы: Демиселдиң алды чылдарының дургузунда алжир улус бодунуң эргезинге элээн чепсектерлиг турбушаан, чүгле француз колониалисчи шериглерге эвес, харын база НАТО-нуң бүгү чурттарының, хамыктың мурнунда АКШ-тың коалициязынга ойтур шавыышкынны берип келген.

Ам бо үеде бистер бир талазында Африканың чурттарының хосталгазы дээш демиселдиң күштелгениниң херечилери болуп турар бис, оларның хөй нуруузу боттарының хамаарышпас чоруун чедип алган болгай. Ол чурттарның хамаарышпас чоруунуң хиречергези янзы-бүрү болуп турарыла шын, ынчалзажок хосталганың чорудуушкуну ара докталаттышмас. Алжир революция бодунуң хемчээлиниң болгаш хаңзының талазы-биле бүгү Африкага шуут салдарны чедирип турар. Оон ролю африка улустарның эп-сеткил каттыжышкының быжыглаарынга база колониализмге болгаш империализмге удур демиселди кады чорударының эргежок чугулазын медереп билириниң хевирлеттинеринге аажок улуг ужурдузалыг болуп турар.

Өске талазында, эрткен чыл болза делегейде күштериң деңзигүүрүнүң боттуг өскерилгениби-ле ылгалдыг. Африканың, Азияның, Латин Американың чурттарының оттуушкуну, социалистиг чурттарның экономика, техника болгаш шериг талазы-биле көстүп көрбээн депшилгези — бо бүгү болза, хосталга дээш бистиң демиселивиске дөгүм болуп турар таарымчалыг факторлар болур, оон-биле кады империализмниң лагерин ол факторлар база кошкадып турар.

Ам шаг-үе биске ажыктыг кылдыр ажылдап турар дээрзинге бүзүреишаан, бодувустуң хосталгалыг демиселивисти улам туруштуу-биле үргүлчүлеп турар бис.

Ам ылаңгыя Атласс дагларының чөөн районнарында, Оран, Мурнуу Алжир ышкаш өске-даа хөй-хөй районнарда дайзынның шериглеринге удур улуг кадыг-дошкун тулчуушкуннар чоруп турар, чогум-на харын француз пропаганданың бадыткалдары-биле алырга, Алжириниң национал-хосталгалыг армиязы ында бүрүүнүбиле чылча шаптыртқан дээр чүвени тоолдап турар болгай.

Алжирде дайын француз улустуң эктинге үүрге кылдыр салдынган дээрзин Францияның демократтыг хөй-ниитизиниң бодалы улам-на медереп билип турар апарган. Демократтыг күштер «Алжирге тайбың, хостуу-биле бот шиитпирлеттинер эргени алжир улуска бээр!» деп лозуниуң адаа-биле сырый каттыжып турар.

Бодунуң туюлунга чедир тиилеп үнеринге бүзүрел-биле алжир улус хамаарышпас чорук дээш бодунуң демиселиниң чеди чылынче кирип турар.

Айтырыг: Силериниң бодалыңар-биле болза алжир айтырының канчаар шиитпирлезе чогуурул? КНО-га алжир айтырының чугаалажып көөрүнден чүүү манап турар силер? Француз чазак-биле чугаалажышкыннарыны катап эгелээри болдунар бе, олар кандыг негелделерге чоруттунган туруп болурул?

Харыы: Бот шиитпирлеттинер болгаш хамаарышпас чорукка алжир улустуң эргезин хостуг ботгандырар чорук бистериниң болгаш француз колониалистериниң аразында үскулежишкинин узуткаан турар ийик деп кезээде бадыткап келген бис. Ол эрге Каттышкан Нациялар Организациязының Уставында бижиттинген, ынчангаш КНО ук айтырыгга өөуут хамаарылгалыг болган турар ужурлуг деп санап турар бис.

Француз чазак-биле чугаалажышкыннарны катап эгелээринге хамаарыштыр кандыгыл дизе, ам бо үеде ындыг чугаалажышкыннарның ажыы өөрөш-ле ышкаш-тыр. Бир өөес француз чазак дайынны соксадыр дугайында чугаалажышкыннар политиктиг чугаалажышкыннардан чардынмас деп чүвени билип алыр болза, чүгле ол таварылгада ындыг чугаалажышкыннар болдунар.

Айтырыг: Алжир Республиканың түр чазаан Совет Эвилелиниң херек кырынга хүлээп көргенин ук чазак канчаар көрүп турар ирги?

Харыы: Алжир чазакты Совет Эвилелиниң херек кырынга хүлээп көрген чоруу болза, хамаарышпас чорук дээш алжир улустуң демиселиниң хереңге мораль болгаш политика талазыбиле чаа чугула салыышкын болур. Идеологиязы болгаш политиказы улустарга хосталганы тыпсырының принцивинге үндезилеттингеи Совет Эвилели алжир улустуң ёзулуг-ла маргыш чок төлээзи болур алжир чазакты хүлээп көрген чоруу мырыңай болур ужурлуг чүүл-дүр.

Өске талазында ол хүлээп көрүүшкүн болза француз колониализм-биле демисежип турар Алжириниң аразында күштериң деңзигүүрүнүң үнелелинге чаа чүүл болур.

Айтырыг: Алжир чазакты Совет Эвилелиниң хүлээп көргениниң сөөлүнде Совет Эвилелиниң талазындан «Фатеж» деп совет пароходка чүдүргеш чоруткан дузаламчыны канчаар үнелеп көргеи ирги силер?

Харыы: Ол дээрге Совет Эвилелиниң талазындан көргүскен баштайгы дузаламчы өөес-тир. Ынчалзажок бистиң чазаавысты хүлээп көргениниң соонда шуут алдынган, «Фатеж» пароходтун эккелгени болгаш алжир ажылчыннарга база дескеннерге чорудуп берген ол дузаламчыны бистиң улустарывыстың аразында найыралды болгаш эп-сеткил каттыжыышкының быжыктырып турар факт кылдыр көрүп турар бис. Ол болза бистиң революциявысты деткип турарының тодаргай херечизи болур.

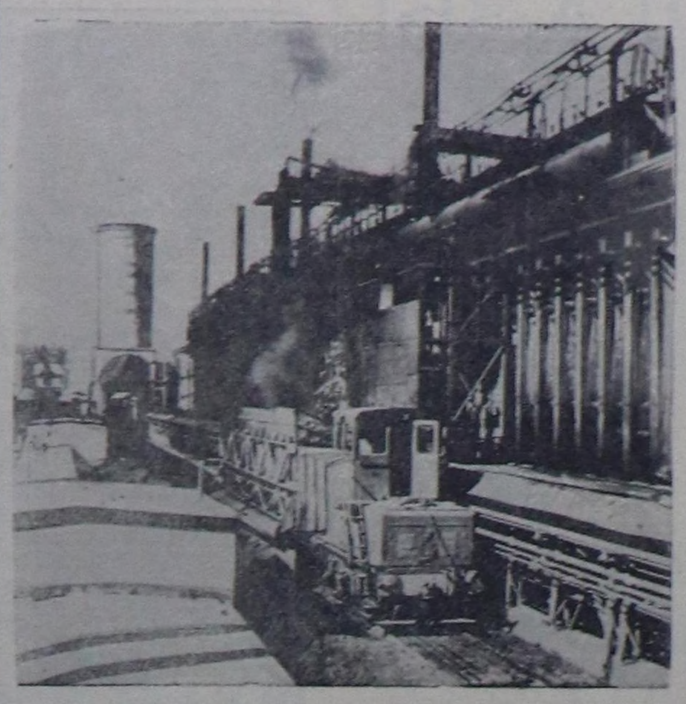

Индия Республика. Индий болгаш совет тудугжуларының кады туткан Бхилайниң металлургия заводу — Азияда эң улуг металлургия будүрүлгелериниң бирээзи.

Чурукта: Бхилайде металлургия заводунуң кокстаар батареялары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Моолда социалистиг чарыш

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 43 чыл болган оюнга алдар болдурган социалистиг чарыш Улан-Баторнуң демир орук ажылчыннарының инициативазын ёзугаар Моолда калбарган. Социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда социалистиг күш-ажылдың бригадалары болгаш ол атты чедип алыр дээш демисежип турар коллективтер чоруп турар. Ындыг бригадалар МАР-да 20 бар. Профэвилелдериниң Төп Чөвүлелиниң дыннадып турарын ёзугаар алырга, социалистиг күш-ажылдың коллективтери деп атты чедип алыр дээш чаржып турар хөй-хөй бригадалар ол атты тыпсырынга эргежок чугула негелделерни Улуг Октябрьның хүнүнге чедир күүседир деп турар.

Чамдык будурулгелер чыл планын күүсеткен дугайын рапорттаан. Чижээ, Улан-Баторнуң тудуг трези болгаш бүгү тудуг конторалары 1960 чылдың планын 90 хонук бурунгаар күүсеткен, оон ачызында хөй-хөй ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар Октябрьның байырлалын чаагайжыды туткан чаа бажыңнарга утку-урлар.

Григорий Намчылович Балчыр

Чаа-Хөл ортумак школазының директору, 1939 чылдан бээр СЭКП кежигүнү, областың улус өөредилгезинин мергежилдиг хоочун ажылдакчыларының бирээзи эш Григорий Намчылович Балчыр бодунуң албан-хүлээлгезин күүседип чораан, айылдыг озал-ондакка таварышкаш, 1960 чылдың ноябрьның 1-де элекке мөчээн.

Эш Григорий Намчылович Балчыр 1918 чылда Барыын-Хемчик районнуң Аксы-Барлыкка арат өг-бүледен төрүттүнген. 1938 чылда Кызылдың өөредилге комбинадының башкы салбырын доосказ, Чөөн-Хемчик районунуң Чадана эге школазының эргелекчизинге ажылдап эгелээн. Ол үеден эгелээш, сөөлгү хүннерге чедир эш Григорий Намчылович Балчыр областың дыка хөй школаларынга болгаш улус өөредилге органнарынга улуртур ажылдарны кылып келген.

Эш Григорий Намчылович Балчыр бодунуң хүлээлгезин үргүлчү аксеткилдиг күүседип, бичии ургуларны өөредириниң болгаш кижилдериниң херээнге бүгү билиин болгаш күштерин берип келген.

Улус өөредилгезиниң шугумунга үр чылдарының иштинде үре-түнелдиг ажылдан келгени дээш, эш Григорий Намчылович Балчыр республиканың Күш-ажыл ордени-биле, «1941—45 чылдарда Ада-чуруттуң Улуг дайынының хүннеринде шылгарангай күш-ажыл дээш», «Күш-ажылга шылгарал дээш» деп медальдар-биле база «Улус өөредилгезиниң шылгаракчызы» деп демдек-биле шаннаткылаан.

Эш Григорий Намчылович Балчырның дугайында чырыткылыг тураскаал бистиң чүректеривиске үр үеде артар.

БӨЛҮК ЭШТЕРИ.

Редактор К. С. ШОЙГУ.

Кол Ассамблеяның Политиктиг комитединде

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Октябрь 31-де Политиктиг комитеттиң эртенги хуралынга бир дугаарында Болгарияның төлөөлекчизи М. Тарабанов санал бергеш, чепсегленишкинни дүжүрер дугайында дугуржулганы чедип алыр чорук бүгү күрүнелерниң аразынга тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынга дөгүм болур деп демдеглээн. Женевага онуң комитединге чугаалажышкыннарны үскениниң буруулуглары барын талакы күрүнелер болуп турзажок, социалистиг чурттар чепсегленишкинни дүжүрер дугайында дугуржулганы чедип алыр чорук чүгле тайбыңны камгалап алырынга болгаш улустарының чаагай байдалының экижиринге дузалаар өөес, харын база колониализмни бүгүн узуткаарынга дөгүм болур.

Саналының түнелинде Гвинеяның төлөөлекчизиниң медеглээни болза, чугаалажышкыннарга Кыдат Улус Республиканың киржилгези чокка, а ол ышкаш КНО-нуң болгаш Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң тургузуун өскертпейн турган, чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүгүн дүжүрериниң айтырыын чедишкиннинг шиитпирлеп болбас. Африка дипти ядролуг чепсектен хостуг зона болдурар дугайында Гананың президентизи Нкруманың саналын ол деткээн.

Суданның төлөөлекчизи Ф. Обейд чепсегленишкинни дүжүрер дугайында чугаалажышкыннарны дораан катап эгелээри дээш санаалдаан. Чепсеглегнишкиннерни моод соңгаар эндере будүрери болгаш ядролуг чепсектин мөөңнелгези ондактыг таварылганың азы частырыгныг ужуу-биле атомнуг дайынның өскүүн үнүп болурунуң айыылын турзуун турар деп ол медеглээн.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Октябрь 31-де Кол Ассамблеяның Тускай политиктиг комитеди Каттышкан Нациялар Организациязының ийи кол органнарының—Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң база Экономиктиг болгаш социал Чөвүлелиниң кежигүн составын калбартыр дугайында айтырыгны чугаалажып көөрүн эгелээн. Бо айтырыг Кол Ассамблеяның чугаалажып көрүүшкүнүнде 1956 чылдан бээр туруп келген. Ынчалзажок ону шиитпирлээрин чугаалашкан санында соңгаарладып келген, чүгле дээрге дугуруштунган шиитпирлерни ажылдап кылырынга эргежок чугула таарымчалыг байдалдар чок турган. Ындыг байдалдың кол чылдагааны болза, Кыдат Улус Республиканың КНО-да дүрүм ёзугаар төлөөлекчизиниң чок болуп турары болур. КҮР Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң докузамал кежигүнү болуп турары билдингээ болгай, ынчангаш КҮР-нүн түүлдүгзүүгүшкүнү болгаш бадылаашкыны чокка Уставтың кандыг-даа чазалгалары азы өскерлиишкиннери дүрүм ёзугаар куштуг болуп шыдавас.

XIV сессияга Кол Ассамблея КНО-нуң Уставын өскертир дугайында дугуржулганы чедип алырының аргаларын өөренип көөр талазы-биле комитетти тургузарын саналдап турар резолюцияны хүлээп алган.

Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң база Экономиктиг болгаш социал Чөвүлелиниң составын калбартырын негевишаан, төлөөлер боттарының саналдарын Каттышкан Нациялар Организациязының тургустунган хүнүнден бээр организацияның кежигүннери күрүнелериниң саны барык ийи катап көвүдээн байдалга үндезилеп турарлар. Ынчалзажок ол факт чүгле сан талазын өөес, харын база ол чылдарның дургузунда делегейге болган политика болгаш социал характерниң шынар талазыбиле өскерлиишкиннерин илередип турар.

Тускай политиктиг комитетке санал берип турган, ССРЭ-ниң төлөөлекчизи А. А. Солдатовтуң демдеглээни болза, Каттышкан Нациялар Организациязының составының сан талазы-биле өскерлиишкиннеринге дүүштүр кол-кол органнарга чаа күрүнелериниң төлөөлелгезин чүгле калбартыр өөес, харын база делегейде болган шынар талазы-биле өскерлиишкиннерге дүүштүр КНО делегейде амгы үеде күштериниң таарыштыр тургустунганынга дүжүп турар кылдыр ооң бүгү тургузуун катап көөр болза чогуур. 1945 чылда делегейге күштериниң боттуг деңзигүүрүн боттарының тургузуп алган организациязынга шыны-биле илередип шыдаан улустарның болгаш күрүне ажылдакчыларының коллективтиг ханы мерген чоруунуң бодунуң үезинде илерели болуп турган тургузуун амгы үениң боттуг байдалдарынга мырыңай дүүшпейн турар деп совет улус болгаш Совет күрүне шагда-ла медеглээр аргалыг турган деп Совет чазактың баштыны Н. С. Хрущевтуң чугаазын Солдатов айыткан.

Делегей Каттышкан Нациялар Организациязын тургузуп турган, 15 чылдың мурнунда турганындан өске апарган деп ССРЭ-ниң төлөөзи медеглээн. Делегейнин амгы амыдыралында күрүнелериниң үш кол бөлүктери — социалистиг күрүнелер, империалистиг күрүнелер болгаш нейтралдыг күрүнелер тургустунган. Күштериниң чаа деңзигүүрүн барымдаалаш, КНО-нуң тургузуунга өскерлиишкиннерни база киирер ужурлуг.

КНО-нуң секретариадының удуртукчу аппарадында АКШ-тың болгаш өске-даа барын талакы күрүнелериниң төлөөлекчилериниң шургүп кире бергенин айтып турар дыка хөй чижектерни көргүскеш, А. А. Солдатовтуң медеглээни болза, КНО-нуң тургузуун өскертириниң эргежок чугулазының дугайында бодалдарны идип үндүрбүүлээн, совет төлөөлер янзы-бүрү политика болгаш социал тургузуглуг күрүнелериниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкының, КНО-нуң ат-алдарын бедидерин ораладжып турар.

Алжирде француз колонизаторларның араатанзыг үүлгедиишкиннери

РИМ. (СЭТА). Даштыкы француз шериглерден дескен болгаш Алжириниң национал-хосталгалыг шериглериниң тудуп алганы элээн каш солдаттарының медеглелин «Мондо куово» дээр сеткүүл парлаан.

Бүдүн-бүдүн суурларны колонизаторларның узуткап турарын, хөрөөженнерни, ургуларны, кырганнарны өлүрүп турарын солдат Альфред Мюльбер чугаалаан. Оон өске бала бир Вильгельм Бутгерет дээр солдат алжир патриоттарның таваржып турар хилинчектээшкиннерин тодаргай бижээн. «Оларның хол-буттарын хүлээш, бажын куду кылдыр аскаш, электродтарның дузаламчызы-биле оларны дамчыштыр электри тогун эргирип турар».

Ийи алжирлерни — адазы-биле оглун — даштыкы шериглерниң элээн каш солдаттарының дургунаарынга дузалаан деп караазаш, электри тогу-биле хилинчектеп турганын Неонгард Ригер дыннаткан. Адазы турган, оглунга ыыттава деп алгырарга, ооң дылын одура кезип каапканнар.

Колониалдыг шериглериниң командирлери «үптеп-тонаар, хөрөөженнерни күштээр болгаш өлүрер эргени» солдаттарга берген деп Франко Чекки чугаалаан.

Француз хөй-ниитиниң удурланыышкыны

ПАРИЖ. (СЭТА). Франциянның девискээринде барын-герман шериглерни сайгара тургузуп турары-биле холбаштыр, Удурланыышкынның шимчээшкининиң шаанда шөлүттүрүп чораан киржикчилериниң национал федерациязының үндүрген дынадыында чугаалап турары болза: «20 чылдың мурнунда Францияны эжелеп алгаш, маңаа бүжар үүлгедиглерни үүлгеткен болгаш ам атомнуг чепсекти негеп турар чүгле гитлержи генералдарның команылалында турар армияга базаларны тывыскан чорук; чагырыкчы бөлүктери Польшага, Совет Эвилелинге, Чехословакияга, Австрияга, а ол ышкаш Францияга девискээрлер талазы-биле негелле салып турар чурттун шериглеринге базаларны тывыскан чорук—ол дээрге, бистиң чуртувустуң бот-эргезинге болгаш айыыл чок чоруунга халдаашкын-дыр».

Оон ыңай НАТО-нуң уставының 4 дугаар үүлүн ёзугаар барын-герман шериглерни «иштихи хөлөөшкиннер» болган таварылгада «корум-чурумну» тударынга ажылгап болурун айыткаш, национал федерация «герман милитаристерниң негелделеринге ындыг чергелиг дүжүп берилишкиннерге» удурланып турар.

«Юманите» солуннуң дыңнадып турарын ёзугаар алырга, хоорай даргазы (Мерт биле Мозель департаментизи) муниципалдыг чөвүлелдиң хуралын чыылдырып, ол коммунаның девискээринге барын-герман шериглериниң турарын болгаш ол чер-биле ук шериглериниң эртерин хоругдаар деп шиитпирни бир үнбиле аңаа хүлээп алган.

Арага дугайында чамдык айтырыгларга харыылар

1. Арагаларны чорук хөй-ниитиге улуг хора чедирип турар болганда, араганы будүрүп үндүрериниң болгаш садыгларын тускай хоойлу ёзугаар чүге хорувайн турарыл?

Арагаларны садыгларын хоойлу ёзугаар хоругдаары эки түнелдер бербес дээрзин мурнуку чылдарның дуржулгазы көргүскен. Садыгларга арага чок апаарга чамдык чыдыш калган кижилер аъш-чем продуктуларындан арага хайындырып, оларны кам чок төтчеглеп турганының фактылары бар. Ол ышкаш, чамдык спирт холуктуг химиктиг составтарны арага орнунга ажыглаан хоранган кижилер тургулаан, арага тигер херекселди чажырар сорулга-биле шала адаанга, кладовкалар, мунгаш кажаалар иштинге от салып турганындан өрттер, частыышкыннар болгулап турган таварылгалар бар.

Арагага хандыкшыыр чорукту хоойлу ёзугаар хоругдап турган өөес, а чоннуң культура деннелин, социалистиг медерелин бедидип турган узуткап болурунуң бүгү аргалары бистиң чуртувуста бар.

2. Арагага хандыкшыыр чорук ызыгуур салгаар бе?

Чок, арагачы кижилериниң ургулары ызыгуурундан база арагачылар болур деп бадыткаары окта шын өөес. Бичии ургуларның арагага хандыкшыы бээри оларның ада-нелериниң төлеп чок, багай үлегер-чижээнден кол хамаржыр.

Иштиг ие кижи арагага хандыкшыыр болза ооң келир үеде ургуунуң азы оглунуң кадыкшылы кошкак, өзүддези өске чажыт өөрүнден оожум болур.

Уруг эмзирер ие арагага хандыкшыыр болза бодунуң ургуунуң кадыкшылынга канчаар-даа аажок улуг хора чедирип турары ол болур.

3. Кандыг арагаларны ижери эң-не хоралыгыл, водка бе азы кызыл арагалар бе? Чаңгыс угда дыка хөйну билбестедир ижиптер болза, азы үр үеде үргүлчү бичелеп ижип-ле турар болза бүгү-ле арагалар шупту хоралыг. Эң ылаңгыя араганы аш ижинге ижерге кончуг хоралыг.

Бир өөес арагаларның составында оларның өзиртир кезээ арыг алкогольду ап көөр болза, водка каттан кылган арагалардан артык хоралыг деп санап болур.

4. Бичии ургуларның аъш-чемге хөөнүүн азы удуурун өкижидер дээш оларга кызыл араганы бичелеп ижиртип болур бе?

Бичии ургуларга арага ижиртири шуут хоруглуг. Ургуларның болгаш улуг-даа кижилерниң чемге хөөнүүн, удуурун өкижиде-ринге ажыглап болур тускай эмнер дыка хөй болгай. Ынчангада ол эмнерни ажыглаар херек, а араганы өөес

Областың Санитар-чырыдыышының бажыңы.

КИНОТЕАТРЛАРГА

Бүгүн

«ВЛКСМ-НИҢ 30 ЧЫЛЫ» (улуг залга): «Кочубей»—12 шакта. «105 хуу алибе»—2.15, 4.15, 6.15, 8.15, 10.10 шактарда. (Биче залга) «Кочубей» — 5, 7, 9 шактарда.

«КАА-ХЕМ» «Дан алып ор»—11, 1, 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда. «ВОСТОК» «Улуг идегел»—3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

ВЦСПС-тиң ном үндүрер чери 1961 чылдан эгелээш чагылгалыг — «Профэвилел активчизиниң библиотеказы» деп сеткүүлүг парлап үндүрүп эгелээр.

«Библиотекажыгашка» бижиттинер түүлдер болза: профэвилел ажылының түүл-бүрү адырларының талазы-биле брошюралар, а ол ышкаш күш-ажыл дүрүмүнүң, күш-ажылды организастаарының болгаш ажыл төлевириниң, күш-ажылдың камгалалының болгаш айыыл чок болурунуң техниказының айтыгларының талазы-биле удуртучу материалдарны киирер. Ол бүгү профэвилел активчизинге эргежок чугула дузаламчы болур.

Тывоблпрофчөвүлел.

«ШЫН» Солуннуң ЧАГЫЛДЫП АП, НОМЧУҢАР

«ШЫН» СОЛУННУҢ 1961 ЧЫЛДЫҢ ЧАГЫЛДАЗЫ ЧОРУП ТУРАР

«Шын» солунну чагыдып алырының өртээ:

12 айда 60 рубль.
6 айда 30 рубль.

Чагылганы харылааның бүгү конторалары, салбырлары болгаш будүрүлгелерде, организацияларда, колхоотарда, совхоотарда хөй-ниити төлөөлери хүлээп алыр.

СОЮЗПЕЧАТЬ.

СЭКП-ниң Чаа-Хөл райкому болгаш Чаа-Хөл райкүүском СЭКП райкомунуң кежигүнү, район Соведниң депутады эш

ГРИГОРИЙ НАМЧЫЛОВИЧ БАЛЧЫРНЫҢ

албан хүлээлгезин күүседип чораан, айылдыг озал-ондакка таварышкаш, 1960 чылдың ноябрьның 1-де элекке мөчээнин ханызыбиле кажыдып дыңнатпышаан, ооң өг-бүлезинге кажыдалын илередип тур.

Областың улус өөредилге килдизиниң коллективи Чаа-Хөл ортумак школазының директору, СЭКП кежигүнү, областың улус өөредилгезиниң мергежилдиг хоочун ажылдакчыларының бирээзи эш

ГРИГОРИЙ НАМЧЫЛОВИЧ БАЛЧЫРНЫҢ

айылдыг озал-ондакка таварышкаш, ноябрьның 1-де мөчээнин ханызы-биле кажыдап дыңнатпышаан, ооң өг-бүлезинге кажыдалды илередип тур.

Чаа-Хөл ортумак школазының партия, комсомол, профэвилел организациялары болгаш бүгү коллективи школаның директору эш

ГРИГОРИЙ НАМЧЫЛОВИЧ БАЛЧЫРНЫҢ

ондактыг таварылгадан мөчээнинин дугайында ханы кажыдал-биле дыңнатпышаан, ооң өг-бүлезинин ажыг-шужүүн катай үлежип турарын илеретти.

Чыдыышкын, эртем болгаш дээди школа ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң коллективи Чаа-Хөл ортумак школазының директору, СЭКП кежигүнү, областың улус өөредилгезиниң хоочун ажылдакчыларының бирээзи эш

ГРИГОРИЙ НАМЧЫЛОВИЧ БАЛЧЫРНЫҢ

айылдыг озал-ондакка таварышкаш, ноябрьның 1-де элекке мөчээнин ханызы-биле кажыдап дыңнатпышаан, ооң өг-бүлезинге кажыдалды илередип тур.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының 35-24, пропаганда килдизиниң 23-54, харысалгалыг секретарының болгаш харысалгалыг дежурныйның 23-35, көдээ ажыл-агый, үлетпүр болгаш транспорт килдистериниң 25-38, партийжи-амыдырал болгаш культура-амыдырал килдистериниң 37-13, иштики информация килдизиниң 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27, литажылдакчыларның 22-64, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 21-47. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—00973. Чагыг № 2654. Культура эргелелиниң типографиязы.